

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Juridiska institutionen

Helen Larsson & Mina Nemati

Islamiskt bankväsende

- en studie av *Sharia*-förenlig fastighetsfinansiering

Examensuppsats

30 poäng

Handledare: Professor Rolf Dotevall Handelsrätt

Höstterminen 2008

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	4
Ordförklaringar.....	6
1 Inledning.....	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Syfte och frågeställningar.....	10
1.3 Avgränsningar och definitioner.....	11
1.4 Metod och material.....	12
2 Det islamiska ekonomiska rättssystemet.....	12
2.1 Inledning.....	12
2.2 Islamisk rätt – Sharia.....	14
2.2.1 Allmänt.....	14
2.2.2 Primära rättskällor	14
2.2.3 Sekundära rättskällor.....	16
2.2.4 Rättsskolor.....	17
2.3 Grundläggande principer och förbud	18
2.3.1 Allmänt.....	18
2.3.2 Riba	18
2.3.3 Gharar.....	21
2.3.4 Förbjudna aktiviteter	22
3 Islamiskt bankväsende.....	22
3.1 Inledning.....	22
3.2 Bankväsendets utveckling och framväxt.....	23
3.3 Efterlevnad av Sharia	28
3.3.1 Allmänt.....	28
3.3.2 Interna arrangemang.....	29
3.3.3 Externa arrangemang.....	32
3.4 Fastighetsfinansiering – metoder förenliga med Sharia.....	33
3.4.1 Murabaha.....	33
3.4.2 Istisna	37
3.4.3 Ijara.....	39
3.5.4 Diminishing Musharakah	41
4 Tillsyn.....	42
4.1 Finansinspektionen.....	42
4.1.1 Allmänt.....	42
4.1.2 Lagstiftning och organisation.....	43
4.1.3 Verksamhet.....	43
4.2 Financial Services Authority.....	44
4.2.1 Allmänt.....	44
4.2.2 Lagstiftning och organisation.....	44
4.2.3 Verksamhet.....	44
5 Det islamiska bankväsendet i Storbritannien	45
5.1 Inledning.....	45
5.2 The Financial Services and Markets Act 2000.....	47
5.3 Den brittiska marknaden för islamisk fastighetsfinansiering.....	49
5.4 Identifierade risker och utmaningar	50
6 Kreditinstitut och finansiella institut i Sverige.....	53
6.1 Inledning.....	53

6.2 Lag om bank- och finansieringsrörelse	55
6.2.1 Allmänt.....	55
6.2.2 Lagens tillämpningsområde	56
6.3 Riskhantering	61
6.3.1 Olika riskkategorier.....	61
6.3.2 De centrala rörelsereglerna för kreditinstitut.....	62
6.3.3 Kreditprövning	63
6.4 Ett kreditinstituts verksamhet och innehav av egendom.....	64
7 Sammanfattande slutsatser och analys	66
5 Källförteckning.....	71
Litteratur.....	71
Offentligt tryck.....	71
Artiklar	72
Internet	73

Sammanfattning

Det mest grundläggande draget för islamiskt bankväsende är det mycket starka sambandet mellan etik och ekonomi. Det islamiska ekonomiska systemet baseras på de regler som den islamiska rätten, *Sharia*, ger uttryck för. *Sharia* i sin tur baseras huvudsakligen på Koranen och *sunna*. Koranen är islams främsta heliga skrift och uppfattas som guds egna ord, men ger inte i någon större utsträckning svar på de problem som det moderna samhället står inför. *Sunna* som utgör normerande berättelser om profeten Muhammeds livsval och uttalanden, tillhandahåller däremot viss ledning för att hantera kommersiella problem.

Islamisk ekonomi bygger på en produktiv användning av pengar i syfte att gynna samhället i stort. Det underliggande islamiska konceptet är att pengar inte har något värde i sig, utan endast är ett verktyg för att mäta värdet av något annat. Detta koncept sammanhänger i sin tur med det strikta förbudet mot *riba*, vilket kan sägas motsvara ränta. Det viktigaste argumentet för förbudet anses vara att ränteinstrumentet medför att tillgångar och välfärd koncentreras hos en liten krets människor, vilket är något som islams rättvisetanke fördömer. Islam har inga invändningar mot att skapa välstånd, men säger att det måste bygga på partnerskap och rättvisa där risker och belöningar delas. Att detta ränteförbud upprätthålls vid ekonomiska transaktioner är därför av utomordentligt stor betydelse för den rätttrogne muslimen. Ur detta behov har de så kallade islamiska bankerna vuxit fram, vilka gör anspråk på att följa *Sharias* regelverk. Det tillvägagångssätt som för närvarande är vanligast bland islamiska finansiella institutioner för att tillse efterlevnad av *Sharia* är att inrätta oberoende organ bestående av *Sharia*-experter, så kallade *Sharia Supervisory Boards*.

En av de tjänster som islamiska banker erbjuder utgör fastighetsfinansiering. Vanliga metoder benämns *murabaha*, *ijara*, *istisna* och *diminishing musharakah*. Den brittiska marknaden erbjuder idag flera sådana *Sharia*-anpassade tjänster. Idag beskrivs London, av såväl muslimer som icke-muslimer, som den marknad som globalt sett fortlöpande ökar mest i betydelse inom islamiskt bankväsende. Detta beror till stor del på att *the Financial Service Authority* aktivt har verkat för utvecklingen av islamiskt bankväsende samt anpassat lagstiftningen på området.

Finansinspektionen har i en promemoria konstaterat att det generellt sett inte finns några legala hinder för att driva islamisk bankverksamhet i Sverige. De anser även att finansiella

tjänster och produkter bör kunna skapas med samma förutsättningar som för traditionella banker. Till följd av de svenska reglerna om kreditinstituts verksamhet och ägande, föreligger dock hinder för en islamisk bank att erbjuda *Sharia*-förenlig fastighetsfinansiering på den svenska marknaden. Ett företag som vill erbjuda dylika finansiella tjänster till den muslimska befolkningen i Sverige behöver därmed vid en eventuell etablering skraddarsy nya *Sharia*-förenliga upplägg och lösningar.

Ordförklaringar

Ay	En vers i Koranen
Fatwa	En rättslärds svar på en fråga om Sharia
Fiqh	Människans tolkning av den Gudomliga lagen, islamisk jurisprudens
Gharar	Risktagande, spekulering
Hadith	Tradition om vad profeten sagt eller gjort
Hajj	Vallfärd
Halal	Påbjudet
Haram	Förbjudet
Ijara	Islamiskt leasingavtal
Ijma	Konsensus
Ijtihad	Att med mänsklig aktivitet, förnuft, självständigt tolka Koranen.
Isnad	”Stödet”, tradentkedjan för en hadith
Istihsan	Allmänt intresse
Istisna	Ett kontrakt som baseras på betalning i efterskott
Koranen	Muslimernas heliga skrift
Madhahib	Rättsskolor
Matn	Innehållet i en hadith
Maysir	Alla former av spel
Mufti	En konsult inom den muslimska juridiken
Mukhatara	Att lägga en vara emellan vid en låntransaktion
Murabaha	Vinst

Musawamah	Försäljning
Musharakah	Partnerskap
Nabi	Profet
Qiyas	Analogi
Rasul allah	Guds sändebud
Riba	Ränta, ocker
Sahaba	Följeslagare
Salat	Dagliga bönestunder
Saum	Fastan
Shahada	Den muslimska trosbekännelsen
Sharia	Den Gudomliga lagen
Shirkatulmilk	Samägande
Shirkatul'aqd	Kontraktuellt partnerskap
Sunna	Den normerande seden, profetens sed som prejudikat
Sura	Ett kapitel i Koranen
Takaful	Försäkring, en ömsesidig garanti mellan två parter
Ujrah	Utförande av ett arbete mot överenskommen ersättning
Zakat	Obligatorisk skatt, allmosan

Förkortningar

AAOIFI	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
BFRL	Lag om bank- och finansieringsrörelse
CIBAFI	General Council of Islamic Banks and Financial Institutions
IAIB	International Association of Islamic Banks
IDB	Islamic Development Bank
IFSB	Islamic Financial Services Board
FI	Finansinspektionen
FSA	Financial Services Authority
FSMA	Financial Services and Markets Act
HPP	Home Purchase Plan
MPO	Murabaha to Purchase Orderer
OIC	Organization of the Islamic Conference
RAO	Regulated Activities Order
SSB	Sharia Supervisory Board

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det mest grundläggande draget för islamiskt bankväsende är det mycket starka sambandet mellan etik och ekonomi. Det islamiska ekonomiska systemet baseras på de regler som den islamiska rätten, *Sharia*, ger uttryck för. Dessa regler omfattar bland annat företeelser som konsumtion, produktion, äganderätt, inkomstfördelning, förmögenhetsbildning, finansiering och sparande. Från 1960-talet och framåt har det i olika delar av världen etablerats finansiella institutioner med anspråk på att följa ett regelsystem som stämmer överens med islamisk rätt. En del har ganska snart försvunnit igen, andra har blivit bestående.

Islamisk ekonomi bygger på en produktiv användning av pengar i syfte att gynna samhället i stort och kan sägas vara ett tillgångsbaserat system. Det västerländska ekonomiska systemet anses till skillnad från detta vara valutabaserat. Denna olikhet beror till stor del på att det underliggande islamiska konceptet är att pengar inte har något värde i sig, utan endast är ett verktyg för att mäta värdet av något annat. Detta koncept sammanhänger i sin tur med förbudet mot *riba*. Eftersom pengar inte har något egenvärde bör avgifter för användning av pengar inte existera. Detta utesluter emellertid inte avkastning på tillgångsbaserade investeringar, då tillgångar har ett inneboende värde.¹ *Sharia*-experten Abu Hamid Muhammed Al Ghazali menar att pengar "has been created so as to be a measure of values and an instrument for exchange. Money itself has no intrinsic value. Had it an intrinsic value, it could not have played its role as money and would have become like other commodities". Den traditionella definitionen av pengar spelar en avgörande roll vid utförandet av islamiska transaktioner. Den islamiska banken måste vid utformningen av varje transaktion avlägsna pengar som föremål för kontraktet ifråga och söka återställa dess ursprungliga roll som en måttstock vilken mäter avkastningen på transaktionen.²

Det uppskattas att cirka en femtedel av världens befolkning utgörs av muslimer. Den ekonomiska inverkan som en grupp av denna storlek har kan inte ignoreras; det är såväl en möjlighet som en kraft vilken påverkar hela världen. Den "pool" av resurser som innehas av muslimer är väsentlig, och det pågår en ständig efterfrågan av avsättningsmöjligheter för att utnyttja dessa resurser. Islamiskt bankväsende har internationell räckvidd och frågor kring

¹ Thomas s xiv

² Thomas s 9

islamiska finansiella instrument uppkommer numera världen över. Islamiskt bankväsende genomgår för närvarande en period av förnyelse och stark tillväxt. Det har utvecklats till ett dynamiskt område, vilket troligen kommer att påverka synen på bankväsende överallt. Islamiskt bankväsende kan betraktas som ett komplement till det nuvarande finansiella systemet, vilket för med sig såväl utmaningar som möjligheter för finansiella aktörer samt konsumenter.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet med denna framställning är att ge inblick i islamiskt bankväsende, ett område som vi anser ha stor potential som ett komplement till det konventionella bankväsendet. I stora drag kan uppsatsen delas in i tre övergripande frågeställningar. Den första frågeställningen avser islamiska metoder för fastighetsfinansiering. Vi avser härvid att undersöka olika finansieringsupplägg samt belysa orsaken till dess existens. I denna inledande del försöker vi skapa förståelse för de muslimska rättsreglerna om ekonomiska förhållanden samt ge en historisk bankgrund, vilket vi anser nödvändigt för besvarande av efterföljande frågeställningar. Den andra frågeställningen avser hur lagstiftare och tillsynsmyndighet i Storbritannien ställer sig till islamiskt bankväsende, närmare bestämt islamisk fastighetsfinansiering. Uppsatsen handlar i denna del om utvecklingen på den brittiska marknaden samt de hinder och lösningar man funnit där. Den tredje frågeställningen är huruvida islamisk fastighetsfinansiering är kompatibel med svensk lagstiftning. I denna avslutande del behandlar vi den centrala bank- och finansieringsrörelselagstiftningen. Uppsatsen tar således något av ett helhetsgrepp på islamiska banktjänster, men med tyngdpunkt på fastighetsfinansiering.

Det övergripande och bakomliggande syftet är sålunda att utreda konceptet islamiska finantjänster samt att uppnå en grundläggande förståelse för det islamiska bankväsendet och dess underliggande principer. Mer specifikt har vi för avsikt att undersöka de upplägg som förekommer i islamiska banker vad gäller fastighetsfinansiering samt illustrera de skillnader som råder jämfört med det svenska systemet. Vi skall även påvisa de möjligheter och problem som vi ser med en eventuell etablering av islamiska banker med ett utbud av dessa tjänster på den svenska marknaden. Vi avser vidare att i denna undersökning jämföra med det system som tillämpas i Storbritannien, där islamiska banktjänster i olika former har existerat på marknaden under en längre tid.

1.3 Avgränsningar och definitioner

Vi har valt att närmare undersöka existensen av metoder för fastighetsfinansiering förenliga med *Sharia* och fokuserar i detta avseende endast på islamiska banktjänster riktade till konsumenterna. Övriga islamiska banktjänster lämnas således utanför denna utredning. Anledningen till vårt val är att världens idag största islamiska finansiella institutioner, *the Al Rajhi bank of Saudi Arabia* och *the Kuwait Finance House* huvudsakligen erbjuder finansiella tjänster till konsumenterna. För oss är detta en indikation på intresset för dessa tjänster bland muslimer, samt denna sektors potential även i Sverige.

Vid vår internationella utblick begränsar vi oss geografiskt till Storbritannien som jämförelseland. Detta då Storbritanniens tillsynsmyndighet, *the Financial Services Authority*, aktivt har verkat för utvecklingen av islamiskt bankväsende samt anpassat lagstiftningen på området. Detta är ur ett europeiskt perspektiv unikt, framförallt på grund av att dess muslimska population är avsevärt mycket mindre än den i både Frankrike och Tyskland. Vårt specifika geografiska fokus beror även på att Storbritannien är den största europeiska marknaden för islamiska banktjänster. Utredningens tonvikt ligger dock på islamiskt fastighetsfinansiering i allmänhet samt dess förenlighet med svensk lagstiftning. Vi betraktar Storbritannien som ett belysande exempel, vilket endast behandlas översiktligt.

Vid behandling av det svenska systemet kommer vi huvudsakligen att fokusera på den centrala rörelselagstiftningen för banker och övriga kreditinstitut, men kommer även att i viss mån belysa konsumentlagstiftning med mera. Vi har valt att lämna skattemässiga aspekter avseende islamisk fastighetsfinansiering utanför detta arbete. Vi kommer att särskilt ingående behandla hinder för islamisk fastighetsfinansiering i Sverige. I vårt arbete har vi även valt att inte uttömmande utreda alla islamiska principer och förbud relevanta för islamiska banker, utan presenterar således endast den juridiska samt historiska bakgrund vi anser vara viktig för förståelsen av ämnet.

Med begreppet "konventionellt bankväsende" avses det traditionella räntebaserade västerländska banksystemet samt begreppet "islamiskt bankväsende" avser banker som bedriver sin verksamhet i enlighet med islamisk rätt, *Sharia*. Med "muslimska länder" avses länder där majoriteten av befolkningen är muslimer och när vi i fortsättningen i denna utredning talar om muslimer avses aktivt troende muslimer. En enhetlig tolkning av islam och

Sharia existerar ej, omfånget på uppsatsen har medfört nödvändighet att generalisera. Som en följd har vi ej redogjort för exempelvis särtolkningar inom shia och sunni islam.

Slutligen vill vi poängtera att vår ambition inte är att skriva en uppsats inom området ekonomi. Läsaren får därför ha överseende med att vi endast berör vissa ekonomiska aspekter översiktligt.

1.4 Metod och material

Med hänsyn till vårt ämnesval har vi endast i mindre utsträckning kunnat använda oss av traditionell juridisk metod, i form av studier av lagregler, förarbeten och praxis. Denna metod har endast varit oss behjälplig vid utredning av det svenska finansiella systemet och i viss mån när det gäller Storbritannien. Uppsatsen baseras istället huvudsakligen på litteraturstudier samt diverse artiklar. Vi har även sökt information hos myndigheter och branschorganisationer. I Sverige är forskning som berör detta rättsområde i princip obefintlig, med undantag för enstaka studentuppsatser och doktorsavhandlingar. Internationellt sett är dock forskning kring islamisk ekonomi och rätt utbredd, vilket gör att vi huvudsakligen har nyttjat utländskt material. Doktrin samt annat material som behandlar islamisk rätt och ekonomi är i många delar motstridig och inaktuell, varför det varit svårt att få tag i ett fullständigt och tillförlitligt behandlande av ämnet. En stor del av arbetet har därför legat i bearbetning av det material som funnits att tillgå, för att med detta som underlag kunna redogöra för en egen tolkning. Övervägande delar av arbetet är deskriptivt, vilket varit oundvikligt med hänsyn till att området är komplicerat och svårtillgängligt för de flesta som inte har någon större kännedom om islam. Vi har så långt möjligt försökt att väva in analytiska moment i samtliga delar av undersökningen. Området vi ger oss in i uppfattas ofta som kulturellt laddat. Viktigast för oss har därför varit att lägga eventuella fördomar åt sidan samt att ha ett öppet sinne.

2 Det islamiska ekonomiska rättssystemet

2.1 Inledning

Islam är tillsammans med kristendomen och judendomen en av de tre dominerande monoteistiska religionerna. Dessa tre religioner är i hög grad besläktade med varandra. De har uppstått i samma del av världen och har fortlevt i varandras närhet genom århundradena. Kristendomen är störst med en och en halv miljard anhängare medan siffran för islams del är

en dryg miljard och judendomen 16 miljoner. Det totala antalet muslimer i Sverige (etniska³ och aktivt troende) uppskattas ligga runt 400 000.⁴

Islam betyder närmast underkastelse och syftar på att den troende är villig att helt underordna sig guds vilja som den uttrycks i Koranen. Koranen är islams heliga skrift och tillsammans med *sunna* utgör Koranen grunden för islam. Utifrån denna grund har ett mer detaljerat rättssystem vuxit fram än det som stod att finna i Koranen och *sunna*. Denna islamiska rätt, med Koranen och *sunna* som utgångspunkt, kallas *Sharia*. *Sharia* uppfattas som en gudomlig rätt, denna lag grundar sig inte på folkviljan, utan på föreställningen om gud som allsmäktig lagstiftare. Dess ställning blir då en helt annan än den ett sekulärt rättssystem intar. Att göra ändringar i denna lag innebär för många muslimer att förbryta sig mot guds vilja.⁵

Religion uppfattas av oss i västvärlden som något privat och själsligt. Ett område som vi ogärna sammanblandar med finansiella och politiska beslut. Detta stämmer inte överens med hur islam har kommit att praktiseras i dagens samhälle, då islam och dess föreskrifter genomsyrar varje muslims vardag. Tidvis har det dock, inom såväl judendomen som kristendomen, hävdats att den egna läran innehåller påbud om hur ekonomiska förhållanden skall se ut. Således är kopplingen mellan religion och ekonomi inte ett unikt fenomen för endast en tro, men kan sägas vara mest uttalad och förespråkad inom islam.⁶

Tro inom islam sammanfattas ofta i de ”fem pelarna”, vilka är som följer:

1. Den muslimska trosbekännelsen (*shahada*), som lyder; ”Jag bekänner att det inte finns någon Gud utom Allah, och att Muhammed är Hans profet”.
2. De dagliga bönestunderna (*salat*). De fem dagliga bönestunderna infaller vid tidpunkter som är relaterade till solens gång.
3. Fastan (*saum*). Fastan innebär att man helt avstår från mat, dryck och sexuell umgänge från solens uppgång till dess nedgång under månaden ramadan.
4. Allmosegivandet (*zakat*). Detta är en religiös plikt för den troende att avstå en del av sin kontanta egendom till de fattiga.

³ Person som endast i ringa mån eller inte alls utövar sin religion men som har sitt ursprung i en islamisk kultur och därför ändå i påtaglig grad är präglad av denna bakgrund

⁴ Samuelsson s 11

⁵ O.a.a. s 15 ff.

⁶ O.a.a. s 23

5. Vallfärden (*hajj*). Denna pilgrimsfärd till Mekka och Medina där islams heliga platser finns bör utföras av varje muslim som har möjlighet därtill.⁷

2.2 Islamisk rätt – Sharia

2.2.1 Allmänt

Den gudomliga lagen *Sharia* kan härledas ur fyra fundamentala källor. Dessa är med beaktande av dess auktoritära betydelse följande: Koranen, *sunna*, *haditherna*, *ijma* (konsensus) och *qiyas* (analogi) eller *ijtihad* (självständigt resonemang).⁸ Även om man ofta översätter *Sharia* med islamisk rätt, är det i många forskares ögon ett bredare begrepp och symboliserar snarast en god ordning.⁹ Den islamiska rättsvetenskapen benämns *fiqh* och ordet används nästan med samma betydelse som begreppet religion. *Fiqh* är dock framförallt beteckningen på den rättsvetenskapliga uttolkningen av *Sharia*. *Fiqh* täcker alla aspekter av livet; såväl sociala, religiösa som politiska och kan därför inte likställas med det snävare begreppet juridik. Däremot står *fiqh* i relation till den positiva rätten då den presenterar kritik av den, utgör alternativ till den, samt ligger till grund för eller legitimerar den.¹⁰ En rättslärde som uttolkar den religiösa lagen, *Sharia*, islamiska regler och behandlar andra teologiska frågor kallas inom islam för *mufti*. I vissa länder anses *muftin* vara en formell domare med befogenhet att döma i tvister.¹¹ De frågor som *muftin* utreder kan ställas av staten, institutioner, organisationer samt enskilda individer. De svar som *muftin* ger kallas inom islam för *fatwa*.¹²

2.2.2 Primära rättskällor

2.2.2.1 KORANEN

Koranen är islams främsta heliga skrift och uppfattas som guds egna ord, vilka uppenbarades för profeten Muhammed under 600-talet efter Kristus. Koranen anses således inte vara människors verk och inte heller en tolkning av guds vilja. Det är gud själv som talar till människorna i Koranen.¹³ Muhammed ibn Abdallah, föddes sannolikt omkring år 570 efter Kristus i staden Mekka på arabiska halvön, nuvarande Saudiarabien. Muhammed var

⁷ Samuelsson s 16 f.

⁸ Hjärpe s 147

⁹ Warde s 33

¹⁰ Hjärpe s 143

¹¹ Thomas s 33

¹² Kazarian s 88

¹³ Samuelsson s 15

handelsman och sägs ha varit analfabet.¹⁴ Muhammed började få uppenbarelser från gud omkring år 610 efter Kristus på berget Hibra utanför Mekka, där ängeln Gabriel visade sig och uppmanade honom att läsa. Denna händelse anses av många vara startpunkten för den islamiska eran. Det sägs att Muhammed aldrig gjorde anspråk på att vara gudomlig eller ofelbar utan framställde sig själv som ett guds sändebud (*rasul allah*) och som profet (*nabi*). Vidare ses Muhammed av de troende som det absoluta föredömet, och att leva sitt liv så som Muhammed levde är idealet.¹⁵

Ordet Koran kommer ursprungligen från ordet ”*qar’a*” som motsvarar det arabiska ordet ”att läsa”. Koranen sammanställdes i skrift efter Muhammeds död år 632 efter Kristus. Koranen består av 114 kapitel (*sura*) och 6235 verser (*ayat*). De längsta kapitlen finns i början av Koranen medan de kortaste återfinns i slutet. Koranen följer ingen särskild ordning vare sig kronologiskt eller ämnesvis, vilket sägs bero på att profeten Muhammed ville uppmana folket att läsa Koranen som en helhet.¹⁶ Inställningen har bland Koranlärdarna tidigare varit att Koranen inte bör översättas. Detta bland annat på grund av att varje översättning innebär tolkningar i en rad kontroversiella frågor. Denna inställning har dock kommit att förändras något. Numera finns flera exempel på översättningar till andra språk, däribland svenska. Det poängteras ofta att en direkt översättning många gånger kan te sig kortfattad och avhuggen, och att man därför bör ha i åtanke att Korantexten kan ge ett helt annat intryck på arabiska.¹⁷

Det som står i Koranen utgör enligt islam evig och absolut sanning. Koranen beskriver hur ett rättfärdigt liv bör levas enligt gud, och ger i stor utsträckning svar på frågorna om vad som är rätt och fel. Gud beskriver i Koranen att för den som följer hans påbud väntar paradiset, medan den som går emot dem riskerar att hamna i helvetet på domedagen.¹⁸ Trots att *Sharia* baseras främst på Koranens budskap har andra källor ansetts nödvändiga för skapandet av en fullständig islamisk rättslära. Detta beror till stor del på att Koranen inte innehåller juridiska hänvisningar i någon större utsträckning, sett till dess omfång, samt att den är skriven under 600-talet efter Kristus och därför inte ger svar på många av de problem som det moderna samhället behöver kunna hantera.¹⁹

¹⁴ Warde s 38

¹⁵ Samuelsson s 14 f.

¹⁶ Hjärpe s 47 ff.

¹⁷ O.a.a. s 52 f.

¹⁸ Samuelsson s 16

¹⁹ Kazarian s 82

2.2.2.2 *SUNNA OCH HADITHERNA*

Under Muhammeds liv och även under en tid efter hans död tillskapades muntliga berättelser om hur han levde, vad han tyckte samt hur han tänkte och betedde sig i olika situationer. Dessa muntliga traditioner ger vägledning om hur de frågor som inte berörs i Koranen skall hanteras och kallas för *sunna*. Innebörden av ordet *sunna* var enligt förislamisk arabiska ”sed” i allmänhet, men fick snart efter Muhammeds död den mer specifika betydelsen ”den accepterade seden”.²⁰ De berättelser och traditioner som förknippades med profeten och hans följeslagare (*sahaba*) har insamlats och systematiserats i något som kommit att kallas för *hadith*. *Haditherna* är uttalanden vidareförda muntligen genom en obruten kedja av pålitliga personer som påstår att det har bevittnat eller hört att profeten Muhammed har agerat eller uttalat sig på ett visst sätt. Dessa traditionssamlingar sammanfördes skriftligen först under 800-talet efter Kristus och är normerande för varje muslim.²¹ Varje *hadith* är indelad i två delar, en del som berör det legala innehållet (*matn*) och en andra del som riktar in sig på hur traditionsförmedlingen gått till (*isnad*). Kedjan av berättare, även kallade tradenter, är mycket betydelsefull för fastställande av *hadithernas* trovärdighet och dess tolkning. *Haditherna* måste härledas till profeten själv och beroende på vem som fört vidare berättelsen kan kedjans tillförlitlighet fastställas.²² Sex stycken kanoniska traditionssamlingar har fått en särskild status och anses vara allmänt accepterade bland muslimer. *Sunna* och *haditherna* har stor relevans för den klassiska Korantolkningen, då man söker den ursprungliga betydelsen i en vers genom att utröna i vilket sammanhang den uppenbarats. En parallell kan dras till den sekulära lagstiftningen där prejudikat och förarbeten kan användas som kontext åt en lag.²³

2.2.3 Sekundära rättskällor

2.2.3.1 IJMA OCH QIYAS

De frågeställningar som inte besvaras genom tillämpning av de primära rättskällorna kan man, enligt allmänt accepterad islamisk syn, finna svar på genom *ijma* och *qiyas*. Både *ijma* och *qiyas* måste baseras på de primära rättskällorna inom islamisk rätt. *Ijma* är allmänt erkänd praxis ifråga om tolkningen av Koranen och *sunna*. När en grupp religiöst lärda är av en och samma åsikt och konsensus råder, anses det inom islam att slutsatsen är den korrekta. I praktiken betyder det att när de lärda kommer överens om en fråga utgör detta *ijma*.²⁴ Den här

²⁰ Samuelsson s 17

²¹ Kazarian s 83

²² Hjärpe s 130 f.

²³ Mills s 3 f.

²⁴ Warde s 32

typen av rättskälla kan härledas tillbaka till tiden då Muhammed levde och har sedan dess frekvent använts av hans efterträdare. *Ijma* kan delas in i två kategorier varav den första berör tolkningen av en viss vers eller ett avsnitt i Koranen eller *haditherna*. Den andra typen av *ijma* utgörs av vedertagen praxis eller allmänt erkända uttalanden i en specifik fråga. Utvecklingen av det moderna islamiska bankväsendet har bland annat baserats på uppnådd konsensus bland nutida rättslärdade muslimer, på såväl ett nationellt som internationellt plan.²⁵ *Qiyas* å andra sidan innebär rättsligt resonemang genom analogier. Genom uppriktig, grundlig reflektion och insats anses man även kunna finna en tillämplig regel i en ny situation.²⁶ Denna mentala prestation brukar benämnas *ijtihad*. Under islams tidiga epok var denna typ av självständigt tänkande i syfte att söka svar på rättsliga frågor och utveckla nya regler tillåtet. Någon gång under 1400-talet kom dock rättslärdade av politiska skäl fram till att *ijtihad* inte längre borde brukas. Sedan dess har man vid fattandet av rättsliga beslut endast haft *ijma* och *qiyas* som tillgängliga accepterade verktyg för att nå en lösning. Nya problem måste sålunda lösas genom att kopiera lösningar som erkänts enligt tidigare rättsliga traditioner och praxis. Det råder däremot inte total enighet angående tillåtligheten av *qiyas*, utan det finns de som argumenterar för att dess nyttjande behövs för bemötandet av de problem som vi ställs inför i det moderna samhället.²⁷

2.2.4 Rättsskolor

Den islamiska jurisprudensen har en lång utvecklingshistoria, och under århundradenas lopp har olika skolinriktningar uppstått. Konventionellt brukar man räkna med fem traditionella ”skolor” (*madhahib*). Fyra utav dessa hör till sunnitisk islam medan en utgör den mest framstående inom shiitisk islam. Dessa är *Maliki*, *Hanafi*, *Shafi’i* och *Hanbali*, respektive *Ja’fari*. Rättsskolorna har fått namn efter den person som räknas som respektive lärofader eller första auktoritet.²⁸ Såväl de rättsliga metoderna som de analoga resonemangen för dessa skolor skiljer sig åt: *Hanbalis* tenderar att hålla sig till bokstavlig tolkning av religiösa texter, medan *Malakis* och *Hanafis* ger bredare tolkningar av sådana texter. De flesta *Hanbali*-anhängare återfinns i Saudiarabien, *Malaki*-anhängare finns i Nord- och Västafrika medan *Shafi’is* är i majoritet i Indonesien, Malaysia, östra Afrika, Jemen och delar av Egypten. *Hanafi*, som en gång var den officiella skolan av det ottomanska imperiet, är den mest

²⁵ Kazarian s 84

²⁶ Warde s 32 f.

²⁷ Kazarian s 85

²⁸ Hjärpe s 148

utspridda av dessa skolor. Anhängare till denna skola finns i Turkiet, Egypten, Syrien, Libanon, Jordanien, Irak samt delar av Indien.²⁹

2.3 Grundläggande principer och förbud

2.3.1 Allmänt

För att överensstämja med islamiska regler och normer krävs att finansiella institutioner tar hänsyn till tre övergripande religiösa faktorer. Dessa är väl etablerade inom islamisk litteratur och utgör det ramverk som islamiskt bankväsende har att förhålla sig till och är som följer; avsaknaden av räntebaserade finansiella transaktioner, undvikandet av ekonomisk verksamhet som innefattar spekulation samt motverkandet av produktion av varor och tjänster som strider mot grundläggande värderingar inom islam. Dessa grundläggande principer och förbud stammar samtliga ur ett överordnat syfte med islam, att uppnå social rättvisa och ekonomiskt välstånd för samhället som en helhet.³⁰ Den islamiska ekonomiska modellen understryker rättvisa och att de regler som styr affärlivet skall gälla lika för alla. Detta synliggörs i kravet på att alla inblandade parter i en transaktion skall fatta välgrundade beslut och inte i något avseende bli missledda eller lurade. Koranen säger ”...and let not the enmity and hatred of others make you avoid justice. Be just; that is nearest to piety...” (5:8) samt att den som “believe stand steadfast before Allah as witness for (truth and) fair play” (4:135).

2.3.2 Riba

En av de mest centrala *Sharia*-bestämmelserna om ekonomiska aktiviteter är det strikta och uttryckliga förbudet mot *riba*. Muslimer runt om i världen är ense om detta förbud och anser att medverkande i transaktioner baserade på *riba* är en svår synd. Denna enighet kan förklaras med att de primära rättskällorna, Koranen och *sunna*, starkt avvisar *riba*.³¹ Förbudet mot *riba* kan utläsas i fyra olika avsnitt i Koranen (2:275-81, 3:129-30, 4:161, 30:39). Här följer de två senare; ”That which you give as riba to increase the peoples wealth increases not with God; but that which you give in charity, seeking the good will of God, multiplies manifold” och “And for their taking riba although it was forbidden for them, and their wrongful appropriation of other peoples property. We have prepared for those among them who reject faith a grievous punishment.”³² Den egentliga innebörden av ordet *riba* är ”ökning”. Det råder emellertid oenighet angående den rättsliga betydelsen av detta begrepp. Den kontroversiella

²⁹ Warde s 33

³⁰ Ayub s 64 ff.

³¹ Samuelsson s 16

³² Ayub s 44

frågan är huruvida islam genom förbudet mot *riba* avser att bannlysa såväl ocker som ränta, eller enbart det förstnämnda. Sedan ett tidigt skede av utvecklingen av islam har majoriteten rättslärdade muslimer förespråkat en restriktiv tolkning, det vill säga att all form av ränta utgör *riba*. Debatten kring detta är icke desto mindre fortfarande livlig och debattörerna kan delas in i två huvudgrupper, pragmatiker och konservativa.

Enligt det pragmatiska förhållningssättet förbjuder Koranen den typ av ocker som förekom under den förislamiska eran, men inte den ränta som existerar i det moderna finansiella systemet. Argumenten baseras på en vers i Koranen som förbjuder fördubblingen av ett lån genom ocker: "*O ye who believe! Devour not usury, doubling and quadrupling. Observe your duty to Allah, that ye may be successful.*" Enligt pragmatikerna finner man heller inte genom en tolkning av *haditherna* något tillförlitligt stöd för att *riba* bör anses motsvara det moderna samhällets ränta. Detta eftersom utsagorna i *haditherna* angående *riba* betraktas som osäkra och inkonsekventa. Det pragmatiska synsättet kan således sammanfattas med att räntebaserade transaktioner anses vara legitima, så länge den summa som påläggs utlånade medel inte är orimligt hög. Skulle så vara fallet anses långivaren exploatera låntagaren, och aktuell transaktion vara oförenlig med *Sharia*. Vidare anses förekomsten av ett räntebaserat finansiellt system vara en nödvändighet för en positiv ekonomisk tillväxt. Av denna ståndpunkt följer att avskaffandet av ränteinstrumentet skulle ha förödande effekter för utvecklingen i de muslimska länderna, vilket i sin tur strider mot grundtanken och målsättningen inom den muslimska tron.³³ Bland annat den framstående egyptiska *muftin* Muhammed Sayyed Atiyya Tantawi argumenterar för att islam tolererar att en resonlig ränta tas ut och erläggs av banker.³⁴

Till skillnad från det pragmatiska synsättet anser konservativa å andra sidan att *riba* bör tolkas som att avse inte bara ocker, utan ränta i alla dess former. Denna tolkning anses ha stöd i såväl Koranen som andra islamiska rättskällor. Varje förutbestämd positiv avkastning på ett lån som belöning för dröjsmål med återbetalning, definieras såsom *riba* och är således förbjuden enligt islam.³⁵ Enligt denna strikta tolkning av *riba* står utbytet av räntebetalningar inom det konventionella banksystemet i strid med islamiska principer. Detta oavsett om räntan kan betecknas som hög eller låg.

³³ Kazarian s 57 f.

³⁴ Warde s 55

³⁵ Kazarian s 58

De bakomliggande anledningarna till förbudet mot ränta har sällan diskuterats utförligt av lärda muslimer, en del vägrar överhuvudtaget att framföra intellektuella argument för att framhäva sin ståndpunkt. Ett uttalande som illustrerar detta synsätt är; ”When the creator...himself has forbidden something, this should be the greatest intellectual argument in support of it.”. På senare tid har dock många muslimer med akademisk bakgrund presenterat olika argument för varför förbudet mot ränta bör upprätthållas. Det viktigaste argumentet anses vara att ränteinstrumentet medför att tillgångar och välfärd koncentreras hos en liten krets människor, vilket är något som islams rättvisetanke fördömer. Vidare anses det att en långivare som ingår ett räntebaserat låneavtal inte är föremål för samma risk som låntagaren och således att en obalans råder parterna emellan. Ett sådant kontrakt anses vara orättvist och främja själviskhet, vilket står i kontrast till islams påbud om brödraskap. Enligt islamiska ekonomiska principer skall såväl låntagare som långivare vara föremål för risk (*mukhatara*) för att ett avtal dem emellan skall vara giltigt. Att profitera på att enbart tillhandahålla kapital utan att göra några personliga åtaganden eller utsättas för någon exponering vad gäller finansiell risk, uppmuntras inte av islam.³⁶

Motsättningar mellan muslimska jurisdenter rörande den tekniska tolkningen av *riba* kan spåras tillbaks till 1700-talet. Det pragmatiska synsättet var förhärskande under den senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet, och har förespråkats av högt rankade akademiker. För närvarande har däremot den strikta, konservativa tolkningen av *riba* vunnit mark i muslimska länder. Det är idag svårt att finna en muslimsk akademiker med religiös auktoritet, som stödjer den pragmatiska tolkningen av *riba* och förordar finansiella transaktioner baserade på ränta.³⁷ Att detta ränteförbud upprätthålls vid ekonomiska transaktioner är därför av utomordentligt stor betydelse för den rättrogne muslimen. Ur detta behov har de så kallade islamiska bankerna vuxit fram, dessa banker gör anspråk på att följa *Sharias* regelverk, däribland förbudet mot *riba*.³⁸ Den islamiska ekonomiska modellen är istället för att vara uppbyggd kring ränteinstrumentet till stor del baserad på risk- och vinstfördelning. *Sharia* understryker i än högre grad vikten av att, vid fördelningen av vinst, belöna faktiskt insats snarare än enbart kapitalägande.

³⁶ Kazarian s 59

³⁷ O.a.a. s 59 f.

³⁸ Samuelsson s 17

2.3.3 Gharar

Islamisk kommersiell rättsvetenskap består som ovan angivits av principer och regler som måste beaktas vid transaktioner för att dessa skall vara förenliga med islam. En viktig princip är kontraktuell förutsebarhet.³⁹ Det andra betydande förbudet enligt *Sharia* utgör således *gharar*, vilket är ett begrepp som av majoriteten *Sharia*-experter betraktas såsom ”okunnighet avseende de materiella attributen hos föremålet för ett avtal, men även osäkerhet kring dess tillgänglighet och existens”. Enligt *Sharia* kan osäkerhet samt tvetydigheter leda till skiljaktigheter och därigenom medföra att ett avtal ogiltigförklaras. Det arabiska ordet *gharar* är ett tämligen brett begrepp som bokstavligen betyder bedrägeri, osäkerhet, risk, vanföreställningar eller fara som kan leda till förstörelse eller förlust. *Gharar* anses förekomma om någon av de avtalsslutande parternas skyldigheter är osäker eller villkorad, leveransen av ett objekt inte ligger inom någon av parternas kontroll eller då betalningen är osäker. Transaktioner måste därför vara tydliga till förmån för båda parter. Fullständigt samtycke måste råda, vilket uppnås genom säkerhet, full vetskap, öppenhet och insyn.⁴⁰

Begreppet *gharar* omnämns inte i Koranen men förekommer uttryckligen i ett antal *hadither* vari konceptet utvidgas till att omfatta fördömandet av all handel med osäkerhet. Här kan nämnas klassiska exempel såsom försäljning av fisk i havet, fåglar i skyn, ett ofött kalvfoster, ett skenande djur, en mogen frukt och så vidare. I juridisk terminologi innebär *gharar* en försäljning av något som inte finns till hands, en försäljning vars konsekvenser inte är kända eller en försäljning som involverar risk. Med andra ord ovetskap om huruvida fullbordan kommer att ske eller inte. Fisken i havet kanske aldrig kan fångas, kalvfostret kan födas utan liv och frukten kanske aldrig mognar.⁴¹ *Gharar* kan undvikas genom att transaktioner är öppna och tydliga vad gäller avtalsvillkoren. Värt att notera är att förebyggandet av *gharar* inom islam uppvisar likheter med det moderna västerländska konsumentskyddet.⁴²

Ordet *gharar* i sin finansiella tolkning översätts vanligen med osäkerhet, risk eller spekulation. *Gharar* anses dock inte vara utbytbart med det vidare begreppet risk. Trots att *gharar* är förbjudet menar många att det vore meningslöst att förbjuda risktagande i alla dess former. Osäkerhet kan inte undvikas helt och hållet i affärsverksamhet. Risktagande är snarare en förutsättning för att upprätthålla en vinstdrivande verksamhet. Faktum är att kommersiell risk

³⁹ Kazarian s 60

⁴⁰ Ayub s 60 ff.

⁴¹ Warde s 60

⁴² Thomas s 23

är godtagbar och uppmuntras enligt islam, såvida risken fördelas rättvist mellan parterna. *Gharar* anses vara av mindre betydelse än *riba* men dess innebörd har visat sig svårare att definiera. På senare tid har *Sharia*-experter gjort en distinktion mellan *gharar yasheer* (mindre och liten) och *gharar fahish* (för mycket och för stor) och förklarat att endast de transaktioner som inbegriper för mycket eller orimlig osäkerhet, i fråga om föremålet för avtalet eller priset, bör förbjudas. Medan minsta inblandning av *riba* medför att en transaktion är oförenlig med *Sharia* är således ett visst mått av *gharar* accepterat i islamisk affärsverksamhet.⁴³ I dagens ekonomiska transaktioner påverkar *gharar* i hög grad två områden, försäkringar och finansiella derivat. Kontrakt som ogiltigförklaras på grund av *gharar* är forwards, futures, optioner och andra derivatinstrument. Forwards och futures medför *gharar* då försäljningsobjektet inte nödvändigtvis behöver existera vid försäljningstidpunkten.⁴⁴

2.3.4 Förbjudna aktiviteter

Islam uppmuntrar och förespråkar varje individs rätt att söka personligt ekonomiskt välbefinnande men gör samtidigt en klar skillnad mellan kommersiella aktiviteter som är tillåtna (*halal*) respektive otillåtna (*haram*). Det är inte tillåtet för islamiska banker att finansiera aktiviteter eller föremål vilka är förbjudna enligt islam. Transaktioner som rör alkohol, fläskprodukter, vapen, spel (*maysir*, en form av *gharar*) och andra socialt menliga aktiviteter får således inte förekomma i eller i anknytning till det islamiska bankväsendet. Deltagandet i produktionen och marknadsföring av varor och tjänster avsedda för lyxkonsumtion betraktas även det som olagligt ur ett religiöst perspektiv. Det är endast när det muslimska samhället inte lider brist på livsnödvändiga produkter och tjänster, såsom mat, kläder, husrum, hälsa och utbildning, som detta uppmuntras.⁴⁵

3 Islamiskt bankväsende

3.1 Inledning

En islamisk bank är konstruerad att vara en särskild finansiell institution, vilken skiljer sig från de konventionella. Den islamiska banken kan sägas ha två huvuddrag. Först och främst måste bankens agerande och utbud vara baserat på och reflektera islamiska regler och normer. Som en konsekvens av detta följer att en islamisk bank dessutom måste främja det islamiska

⁴³ Ayub s 57 f.

⁴⁴ Mills s 5

⁴⁵ Kazarian s 61

konceptet om socioekonomisk utveckling. För att nå dessa mål har icke-räntebaserade finansiella instrument utvecklats av lärda muslimer, jurisdenter och teologer. Dessa har samtidigt kritiserat inrättandet av räntebaserade finansiella institutioner i den muslimska världen, då detta anses ha reflekterat västerländska finansiella principer, istället för den särpräglade rättvisetanken inom islam.⁴⁶

Islamiska kommersiella banker har som ovan anförts utvecklat flera olika finansiella instrument som är förenliga med *Sharia* och uppfyller de krav som ställs på den islamiska banksektorn, samt tillmötesgår den muslimska befolkningens behov. Den islamiska banken existerar inte endast för att bemöta konkurrens från utländska räntebaserade banker. Många anser att dess primära funktion snarare är att, genom finansiella tekniker anpassade till *Sharia*, mobilisera och aktivera ekonomiska resurser hos muslimska medborgare, resurser som annars inte skulle ha kommit samhälle eller affärsliv till nytta. De finansiella tekniker som islamiska banker tillämpar medför att relationen mellan banken och dess kunder inte blir den gängse låntagar- långivarrelationen, utan snarare en partnerrelation. Islamiska banker måste även hitta andra lösningar än de vedertagna för att nå lönsamhet. Den västerländska räntebaserade bankens förtjänst utgörs först och främst av skillnaden mellan ränteinkomster från lån som banken givit och ränteutgifter på inlåning i banken, vilket är en inkomstkälla som helt uteblir i den islamiska banken. Inkomsterna i islamiska banker från verksamhet såsom beviljande av fastighetsfinansiering samt tillhandahållande av diverse finansiella tjänster består istället av bland annat olika slags avgifter. Sådana avgifter står generellt sett inte i strid med islams ekonomiska principer.

3.2 Bankväsendets utveckling och framväxt

Islamiskt bankväsende anses ha sina rötter i de finansiella och legala principer som utvecklades under medeltiden. Under dess klassiska period lämnade islam många värdefulla bidrag till forskning och industri. Handeln kring Medelhavet var stark och blomstrande under den, vid denna tid rådande, islamiska kommersiella rätten.⁴⁷ Detta system stagnerade och förtvinade efter framväxten av kolonialismen och uppkomsten av stora och sofistikerade internationella företag. Tillsammans ledde dessa maktfaktorer till införandet av västerländska finansiella koncept och metoder, vilka i stor utsträckning ersatte befintliga ekonomiska

⁴⁶ Kazarian s 44

⁴⁷ Hallaq s 8 ff.

strukturer. Traditionella islamiska finansiella strukturer fortsatte dock att förekomma under detta tryck, men dess roll i samhället degraderas avsevärt.⁴⁸

Det nutida islamiska bankväsendet föregicks av ett antal isolerade experiment under 1960-talet. Det mest uppmärksammade experimentet ägde rum i Egypten mellan 1963 och 1967, i staden Mit Ghamr belägen vid Nilens deltaområde. Där upprättades en *Sharia*-förenlig sparbank som, trots att dess stadgar inte hänvisade till islam eller *Sharia*, arbetade helt utan ränteinstrumentet. Att något uttalat stöd för islam inte förekom har förklarats ha politiska skäl. Den dåvarande Nasser-regimen i Egypten befarade att ett sådant ställningstagande skulle uppfattas som ett stöd för fundamentalistiska strömningar i landet. Den bakomliggande tanken med banken var att få tillgång till de sparade medel som jordbrukare och arbetare i Nilens deltaområde förfogade över. Denna grupp var mycket trogen sin religion och tradition och hade därför inget förtroende för de sekulära bankerna i Egypten, som drevs utifrån västerländska principer. Idén visade sig vara relativt framgångsrik och totalt sett fanns nio banker av detta slag i Egypten då verksamheten upphörde.⁴⁹

Den moderna islamiska finanseran inleddes däremot på allvar under 1970-talet. Sedan dess har det skett en fortsatt och accelererande utveckling av islamiskt bankväsende, vilket har resulterat i ett växande antal, allt mer sofistikerade instrument och förfaranden förenliga med *Sharia*.⁵⁰ Många anser att utvecklingen till stor del har motiverats av ”olje-boomen” och framväxten av panislamismen. I mellanöstern tog vid denna tidpunkt en ny regional ekonomi form, vilken kännetecknades av en kraftig ökning av handel, bistånd, arbetskraftsinvandring och kapitalrörelse.⁵¹ Den islamiska konferensorganisationen (*Organization of the Islamic Conference, OIC*) bidrog genom sitt arbete med en förändringsanda. De satte frågan om islamiskt bankväsende högst upp på agendan och identifierade utmaningen att skapa ett system som står i överensstämmelse med religiösa uppfattningar, samtidigt som det är livskraftigt i en modern ekonomi.⁵² Vid *the First Conference for Finance Ministers of Muslim Countries* som hölls i Jeddah år 1973, fattade de deltagande ministrarna beslutet att inrätta en mellanstatlig islamisk finansiell institution. Detta anses ha haft stor betydelse och ledde sedermera fram till uppkomsten av den Islamiska utvecklingsbanken (*the Islamic*

⁴⁸ Thomas s xii

⁴⁹ Samuelsson s 43 f.

⁵⁰ Thomas s xiii

⁵¹ Kazarian s 3

⁵² Warde s 74 f.

Development Bank, IDB) i Jeddah 1975. Den Islamiska utvecklingsbanken har som målsättning att främja ekonomisk utveckling och sociala framsteg, i dess medlemsländer samt i muslimska samhällen utanför den muslimska världen, i enlighet med islamiska principer. Samma år bildades även *the Dubai Islamic Bank* som är den första islamiska banken i modern mening som öppet gick ut med sin islamiska profil.⁵³

Innan decenniet var över hade liknande banker blommat upp på olika ställen i den muslimska världen. Bland dessa tidiga aktörer kan nämnas *Kuwait Finance House* (1977), *Faisal Islamic Bank of Egypt* (1977), *Islamic Bank of Sudan* (1977), *Jordan Islamic Bank for Finance and Investment* (1978), *Bahrain Islamic Bank* (1978) och *International Islamic Bank for Investment and Development in Egypt* (1980). Dessutom skapades vid samma tid en handfull internationella investmentbanker såsom; *Islamic Investment Company in Nassau* (1977), *Islamic Investment Company of the Gulf in Sharjah* (1978), *Shariah Investment Services in Geneva* (1980) och *Bahrain Islamic Investment Bank in Manama* (1980).⁵⁴ I Europa etablerades den första islamiska banken i Luxemburg 1978.

Det moderna konceptet islamiskt bank- och finansväsende skapades under dessa år. Eftersom *riba* av majoriteten definierades såsom ränta, kom islamiska banktjänster att bli synonymt med räntefria banktjänster. Framväxten av ett islamiskt bankväsende möttes i detta tidiga skede av entusiasm men man fick också erfara opposition. Den vanligast förekommande kritiken mot islamiska banker var att de i realiteten uppvisade stora likheter med konventionella banker då något som liknade ränta, låt vara under ett annat namn, utbetalades, samt erhöles av de flesta låntagare. Många var även besvikna på att fokus hos de islamiska bankerna låg på att expandera och marknadsföra produkter som så långt möjligt liknande de som förekommer i konventionella banker.⁵⁵

Skapandet av *the International Association of Islamic Banks* (IAIB) 1977 medförde samordnings- och rådgivningsmekanismer för nya banker. Bland IAIB:s första initiativ återfinns publiceringen av en handbok för de verksamma inom islamiskt bank- och finansväsende (*Handbook of Islamic Banking*). Under samma period inrättades flera forskningsinstitut med fokus på islamisk ekonomi. År 1979 blev Pakistan det första landet

⁵³ Kazarian s 2 f.

⁵⁴ Warde s 75

⁵⁵ O.a.a. s 75 f.

som inledde en fullständig islamisering av den lokala banksektorn. Under tidigt 1980-tal fortgick utvecklingen av full islamisering av staters banksystem. Såväl i Sudan som i Iran tog man detta steg år 1983, vilket innebar att man genom lagstiftning tvingade alla institutioner inom bank- och finansväsendet att konvertera till islamiska finansiella principer. Under dessa år skedde även en snabb expansion av mellanstatliga nätverk inom området islamisk ekonomi, varav *Dar Al-Maal Al-Islami* (DMI Group) anses vara ett av de mest ambitiösa projekten.⁵⁶

Ytterligare en historisk milstolpe i framväxandet av ett islamiskt bankväsende världen över, anses vara det som skedde i Danmark under 1980-talet. Danska myndigheter beslutade då att auktorisera inrättandet av *the Islamic Bank International* utan att meddela några särskilda undantag, förmåner eller restriktioner. Banken gavs således möjlighet att verka i enlighet med *Sharia* på samma villkor som de konventionella bankerna i landet. Intresset för denna händelse sammanhänger med att det markerade ett genombrott på så vis att det påvisade islamiska bankers kompatibilitet med det konventionella ramverket för banker, även i länder med en liten muslimsk befolkning och svaga kopplingar med den islamiska världen.⁵⁷

Oljepriset nådde sin topp 1982 men kollapsade 1986 efter en stadig nedgång. Den politiska och ekonomiska kontexten kan därför sägas ha varit en helt annan i slutet av 1980-talet jämfört med tidigare decennium. Också andra viktiga politiska, ekonomiska och finansiella förändringar skedde vid denna tidpunkt i världen i stort, såsom nedrustningen efter Kalla Kriget och framväxten av en neoliberal ideologi. Denna utveckling hindrade dock inte tillväxten avseende islamiska finansiella institutioner. Andra faktorer gav islamiskt bank- och finansväsende ny fart framåt. År 1985 framställde *the Islamic Fiqh Academy* en vädjan till samtliga muslimska länder att underlätta skapandet av islamiska banker i den egna staten. Organisationen beslutade även att förbjuda muslimer att vända sig till konventionella banker om en islamisk bank fanns tillgänglig i regionen. Även om detta inte fick någon omedelbar effekt så markerade det ett ytterligare åtagande från det muslimska samfundets sida att främja och stödja islamiskt bank- och finansväsende.⁵⁸ Vid slutet av 1980-talet hade de första islamiska bankerna, vilka var organiserade under paraplyorganisationen IAIB, i det närmaste

⁵⁶ Warde s 77

⁵⁷ O.a.a. s 78

⁵⁸ O.a.a. s 78 f.

monopol på islamiska bank- och finanstjänster. De utgör nu endast en del av en mycket bredare och mer mångskiftande grupp av företag.⁵⁹

Den snabba tillväxten av den islamiska finansbranschen följdes initialt inte av skapandet av internationellt erkända redovisningsregler. År 1990 bildades *the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions* (AAOIFI). En primär målsättning för denna organisation är att skapa och sprida standarder inom redovisning och revision, vilka skall vara möjliga att applicera internationellt av alla islamiska institutioner.⁶⁰ År 2002 bildades även organisationen *the Islamic Financial Services Board* (IFSB) som är ett internationellt organ för reglering och kontroll av islamisk finansservice.⁶¹

När det gäller islamiskt bank- och finansväsende, kan framhållas en rad aktuella företeelser. Ett ökande antal konventionella banker öppnar upp islamiska dotterbolag eller så kallade "Islamic Windows" och erbjuder härigenom sina kunder ett val mellan islamiska och konventionella produkter. I princip erbjuder varje konventionell bank i mellanöstern och övriga delar av den muslimska världen åtminstone något islamiskt investeringsalternativ. Dessutom har finansiella institutioner utanför den muslimska världen öppnat upp islamiska dotterbolag eller erbjuder islamiska produkter. *Citicorp*, *Kleinwort Benson*, *ANZ Grindlays*, *Goldman Sachs* och *ABN Amro* var ibland de första västerländska bolag som påbörjade aktiviteter inom detta område. Många islamiska institutioner tar numera även sikte på icke-muslimska kunder när de marknads- och saluför sina alltmer sofistikerade och diverserade produkter. Finansiella institutioner skapar produkter inte enbart i syfte att de skall vara islamiskt godtagbara, utan även för att de skall vara attraktiva för alla sorters kunder. Ett växande antal islamiska banker har idag etablerat sig utanför den islamiska världen, i syfte att se till den lokala muslimska befolkningen och attrahera utländska investerare. Sedan 1980-talet har sådana institutioner öppnats i Europa, USA samt Australien. Islamiska banker existerar därför nästintill i alla delar av världen. Ett av de mest ambitiösa forskningsprojekten inom islamisk ekonomi och rätt anses vara de program och den forskning som idag bedrivs på *Harvard University*.⁶²

⁵⁹ Warde s 85

⁶⁰ Solé s 6, se även www.aaofii.com för ytterligare information

⁶¹ www.ifsfb.org

⁶² Warde s 86 f.

Islamiska banktjänster är således stadigt på väg in i ett ökande antal konventionella finansiella system. Det uppskattas att ungefär \$ 300-500 miljarder av de globala tillgångarna kontrolleras av islamiska banker. Under det senaste decenniet beräknas denna industri ha haft en tillväxttakt på 10-15 % per år och detta är en trend som förväntas fortsätta. Expansionen sker inte bara i länder med en muslimsk majoritetsbefolkning utan även i länder där muslimer tillhör en minoritet. Ett tydligt exempel på denna utveckling är Storbritannien och då främst London som på senare tid har kommit att bli ett centrum för islamiska banktjänster. Islamiskt bank- och finansväsende kan därför sägas ha transformerats från en mycket nischad bransch till en global industri. Det har visat sig svårt att uppskatta antalet islamiska institutioner världen över, då många av dem inte är registrerade såsom islamiska i nationella finansiella register eller också på grund av att de inte är fullt ut islamiska.⁶³ Majoriteten av islamiska finansiella institutioner utgör privata kommersiella banker. Som ovan nämnts förekommer dock islamiska institutioner dessutom i form av investmentbanker men även utvecklingsbanker, investmentbolag, holdingbolag och försäkringsbolag. Det kan tilläggas att vissa av dessa institutioner är statligt ägda.⁶⁴

3.3 Efterlevnad av *Sharia*

3.3.1 Allmänt

En av de allra viktigaste uppgifterna för en islamisk bank är att tillse verksamhetens efterlevnad av *Sharia*. Ett misslyckande i detta hänseende innebär en stor risk för tilltron till dessa banker. Nuvarande praxis för att säkerställa *Sharia*-efterlevnad i islamiska finansiella institutioner bygger främst på företagsinterna strukturer, särskilt inrättandet av en så kallad *Sharia Supervisory Board* (SSB). Dessa organ erbjuder berörda parter en viss trygghet, och minimerar så kallad *Sharia*-risk. Icke desto mindre står de inför ett antal utmaningar som rör dess oberoende, sekretessfrågor, begränsad tillgänglighet till experter med både *Sharia*-kunskap och finansiell kompetens, samt behovet av konsekvens i tolkning av *Sharia* mellan olika SSBs. Några länder har försökt att ta itu med vissa av dessa problem genom att införa en extern institutionell infrastruktur för de islamiska finansiella institutionerna. Detta skapar dock potentiella problem som kan uppstå till följd av inkonsekvens i uttalanden mellan grupper av islamiska finansiella institutioner som verkar i olika jurisdiktioner. Det kan dessutom vara problematiskt för tillsynsmyndigheter i icke-muslimska länder att tillämpa.

⁶³ FSA, *Islamic banking in the UK* s 1

⁶⁴ Dagens Industri, *FI i Sverige förbereder muslimska finanstjänster*

Marknadslösningar i form av tjänster som främjar *Sharia*-efterlevnad förekommer men är fortfarande sällsynta.⁶⁵

3.3.2 Interna arrangemang

Det tillvägagångssätt som för närvarande är vanligast bland islamiska finansiella institutioner, för att tillse efterlevnad av *Sharia*, är att inrätta oberoende organ bestående av *Sharia*-experter. Dessa organ är oftast interna för institutionen och en del av dess bolagsstyrningsstruktur. Varje institution som erbjuder islamiska finansiella tjänster har vanligtvis interna religiösa rådgivare, som kollektivt kallas för en SSB. I princip innefattar rollen som SSB ansvar över två huvudområden; att auktorisera tillåtna finansiella instrument genom *fatwas* ("ex-ante *Sharia* revision") samt att granska huruvida genomförda transaktioner överensstämmer med utfärdade *fatwas* ("ex-post *Sharia* revision"). Vidare använder sig många banker av SSB:s existens vid marknadsföring av sina islamiska banktjänster samt för upprätthållandet av tilltron till banken. Som ett exempel kan nämnas *the Islamic Bank of Britain* som beskriver sin *Sharia*-efterlevnad med orden; "[t]he essence of the Bank is to be fully compliant with Sharia. Our Sharia Supervisory Committee seeks to ensure that you can bank with us secure in the knowledge that we manage all our operations in compliance with Islamic law, that we invest our funds ethically and that we do not mix them with interest bearing funds. The Sharia Supervisory Committee is comprised of experts in the interpretation of Islamic law and its application within modern day Islamic financial institutions. They are world leading scholars representing a wide spectrum of the Islamic faith and they ensure that Sharia compliance is at the heart of everything we do and every product and service that we offer".⁶⁶

I de projekt där SSBn utvärderar redan accepterade och förekommande finansiella instrument blir utredningen samt slutsatsen tydlig och okomplicerad. Det är emellertid vid de tillfällen då ett projekt medför nya metoder och tjänster, eller innebär att tidigare använda lösningar appliceras och tillämpas på ett nytt sätt, som en SSB måste utföra en mer ingående undersökning av det nya förslaget samt dess förenlighet med *Sharia*.⁶⁷ En SSB har således, såväl en förebyggande som kontrollerande funktion. Därutöver kan det finnas möjlighet för en SSB att utfärda rekommendationer om hur institutionen på bästa sätt kan och bör uppfylla sin sociala roll enligt islam, samt främja islamiskt bank- och finansväsende i stort.⁶⁸ Till en SSB:s

⁶⁵ Grais s 25

⁶⁶ www.islamic-bank.com, se *Sharia Compliance*

⁶⁷ Thomas s xvi

⁶⁸ Grais s 6 ff.

uppgifter hör även att sammanställa en rapport som intygar att den finansiella institutionens samtliga genomförda transaktioner, står i överensstämmelse med de regler och principer som följer av *Sharia*. Denna rapportering utgör ofta en integrerad del av den islamiska finansiella institutionens årsredovisning eller dylik ekonomisk information.⁶⁹ I praktiken kan en SSB:s uppgifter variera beroende på bestämmelserna i bolagsordningen för den finansiella institutionen, eller med hänsyn till krav som uppställs av nationella tillsynsmyndigheter. Utöver företagsinterna arrangemang för *Sharia*-efterlevnad utfärdar nationella normgivare och tillsynsmyndigheter samt internationella organ riktlinjer för SSBs. Dessa riktlinjer hänvisar ofta till en SSB:s allmänna skyldighet att tillse transaktioner och finansiella instruments *Sharia*-förenlighet och berör mer sällan dess sammansättning, behörighet eller ordning för beslutsfattande.⁷⁰

Den verksamhet som en SSB bedriver väcker frågor om bolagsstyrning. Den första frågan berör att en SSB skall vara oberoende i förhållande till ledningen. I allmänhet utses medlemmarna i en SSB av bankens aktieägare, företrädare av styrelsen. I denna egenskap, är medlemmarna anställda av den finansiella institutionen och rapporterar till styrelsen. Deras ersättning föreslås av ledningen och godkänns sedan av styrelsen. Medlemmarna i en SSB kan därför sägas ha ett dubbelsidigt förhållande till den finansiella institutionen, då de är tillhandahavare av ersättningsgilla tjänster samtidigt som de har att bedöma verksamheten. Detta är något som många anser kunna skapa en eventuell intressekonflikt. Medlemmarna i en SSB uppmanas att lämna en objektiv synpunkt i alla frågor som rör deras uppdrag. Deras ställning som anställda genererar dock ett ekonomiskt intresse i den finansiella institutionen som kan inverka negativt på deras oberoende. En SSB:s ställningstaganden kan till exempel, få konsekvensen att banken förbjuds delta i vissa lönsamma transaktioner, vilket resulterar i ett sämre finansiellt resultat. Under dessa omständigheter kan ledningshavare i banken frestas att använda sitt inflytande för att påverka SSB-medlemmarna, vilket i förlängningen kan leda till vad som vanligtvis benämns "fatwa shopping" eller "*Sharia* advisory à la carte". I praktiken motverkas risken för sådana intressekonflikter av att *Sharia*-experterna är väl ansedda inom branschen och har högt ställda etiska krav, samt av den skada som ett svärtrat rykte skulle åsamka dem, den finansiella institutionen och dess ledning.⁷¹

⁶⁹ Thomas s 33

⁷⁰ Grais s 6 ff.

⁷¹ Grais s 8 f.

Frågan om sekretess är nära sammanflätad med SSB-medlemmarnas oberoende. I och med att erfarenheterna och kunskapen inom islamisk bank och finans fortfarande på många ställen är relativt begränsad, är det inte ovanligt att flera olika banker delar ett antal *Sharia*-experter. Denna anknytning till flera islamiska finansiella institutioner kan betraktas som en styrka då det kan främja en SSB:s oberoende. Detta fenomen har även den positiva sidoeffekten att det främjar enlighet bland utbudet av tjänster och produkter.⁷² Det finns emellertid en risk att en viss *Sharia*-expert får tillgång till känslig information avseende potentiellt konkurrerande institutioner. En SSB-medlem som innehar flera uppdrag kan således hamna i en intressekonflikt vad gäller detta.⁷³

Den tredje aspekten avser vilken typ av kompetens som krävs av SSB-medlemmar. På grund av den unika roll som de har att uppfylla bör en SSB medlem helst vara väl insatt i både islamisk rätt, kommersiell praxis samt redovisning. I praktiken förefaller det vara så att mycket få är väl bevandrade inom samtliga områden. Problemet har hittills hanterats genom att inkludera medlemmar med olika akademisk eller annan bakgrund i de flesta SSBs. Detta medför dock utmaningen att försöka överbrygga skillnader till följd av olika perspektiv liksom en ökad risk för kommunikationssvårigheter. Med tiden kommer efterfrågan dock sannolikt leda till att den nuvarande kunskapsluckan, vad gäller kombinerad *Sharia* och finansiell kompetens, reduceras. Framsteg i denna riktning är redan märkbar i de länder där den islamiska finansiella sektorn är väl etablerad.⁷⁴

Den fjärde frågan gäller att uppnå konsekvens i *Sharia*-frågor mellan banker, över tid och mellan olika jurisdiktioner som en och samma bank verkar i. I huvudsak har en SSB:s verksamhet karaktären av att skapa rättspraxis genom tolkning av olika rättskällor. Det bör därför inte vara förvånande att finna motstridiga åsikter om huruvida ett särskild finansiellt instrument eller en transaktion är förenlig med *Sharia*. I verkligheten är dock mångfalden av åsikter mindre omfattande än vad som förväntas. Det allmänna rådet för islamiska banker och finansiella institutioner (CIBAFI⁷⁵), gjorde ett urval om 6000 *fatwas*, och fann att 90 % av dessa överensstämde mellan banker emellan. Det faktum att över etthundra *Sharia*-experter runt om i världen har utfärdat dessa *fatwas* är en indikation på en övergripande samstämmighet vad gäller tolkning av rättskällor. Vidare pekar en konsekvens i *Sharia*-frågor mellan olika banker

⁷² Solé s 4 f.

⁷³ Grais s 10

⁷⁴ O.a.a. s 10

⁷⁵ *The General Council of Islamic Banks and Financial Institutions*

på ett betydande oberoende hos samtliga SSBs. Trots detta är det, allteftersom industrin expanderar, sannolikt att antalet motstridiga *fatwas* kommer att öka. Detta skulle kunna undergräva konsumenternas förtroende för branschen samt få konsekvenser för giltigheten av kontrakt.⁷⁶

Den sista och övergripande frågan rör utlämnande av information som avser *Sharia*-rådgivare. Förutom den positiva aspekten att detta stärker berörda parter genom insyn och kontroll kan informationsgivning vara ett medel för att åtgärda vissa av de frågor som diskuterats ovan. Det ideala för en finansiell institution som vill främja transparens och öppenhet är att lämna information till allmänheten om dess SSB:s uppgifter, beslutsprocess, sakkunskap och sammansättning, samt offentliggöra samtliga *fatwas* som utfärdas av dess SSB. Detta anses stärka intressenternas förtroende för trovärdigheten av de bedömningar som en SSB gör.⁷⁷

3.3.3 Externa arrangemang

Under det rådande decentraliserade systemet för rådgivning avseende *Sharia*-efterlevnad har flexibilitet och utformningen av nya innovativa islamiska finansiella produkter uppmuntrats, vilket har bidragit till en dynamisk bransch. Icke desto mindre har detta, som en naturlig följd av att ett stort antal oberoende *Sharia*-experter utformar rättspraxis, givit upphov till viss motstridighet mellan *fatwas*, i synnerhet mellan olika SSBs men även inom samma SSB över tid. Detta problem förväntas som tidigare anförts bli vanligare i takt med att branschen växer. En lösning är att utveckla interna system och förfaranden inom islamiska finansiella institutioner för att begränsa inkonsekvenser och förklara olika uttalanden. Externa arrangemang, som inkluderar mekanismer för marknadsdisciplinära åtgärder, kan dock utgöra ett komplement och bidra till efterlevnad av avgöranden och harmonisering.⁷⁸

Ett brett ramverk för *Sharia*-efterlevnad kan innefatta: (a) system som införts av lagstiftaren, och (b) förekomsten av externa tillhandahållare av finansiella tjänster avseende *Sharia*-efterlevnad. Bland system initierade av lagstiftare är centraliserade SSBs det mest anmärkningsvärda. Medan det finns betydande skillnader mellan länder brukar centraliserade SSBs dock vanligtvis fokusera på förebyggande kontroller, i bemärkelsen standardiserade tolkningar av *Sharia*, samt övervakning i efterhand av *Sharia*-överensstämmelse. De erbjuder också möjlighet till tvistelösning, i tvister avseende tolkning av *Sharia*, som uppstår mellan

⁷⁶ Grais s 10

⁷⁷ O.a.a. s 10 f.

⁷⁸ O.a.a. s 18

medlemmar av samma SSB. Ett specifikt syfte för dessa organ är att, inom den egna jurisdiktionen, främja standardisering avseende praxis rörande tolkning av *Sharia*. Emellertid medför bruket av centraliserade SSBs eventuellt att en grupp av islamiska finansiella institutioner som verkar inom en jurisdiktion använder sig av instrument som anses *Sharia*-förenliga där de befinner sig, men som kanske inte är tillåtna i en annan jurisdiktion. Utöver detta kan tillsynsmyndigheter i icke-islamiska jurisdiktioner betrakta frågor som rör *Sharia* som att vara utanför deras sfär. Ett tydligt exempel på detta är den inställning som det brittiska tillsynsorganet *Financial Service Authority* (FSA) representerar.⁷⁹ Det finns även de som anser att det organ som utövar tillsyn över den finansiella marknaden bör utse egna *Sharia*-experter, vilka ger råd avseende de instrument och tjänster som erbjuds av islamiska finansiella institutioner inom deras jurisdiktion. Att samråda med dessa experter skulle då vara avgörande för att utröna om en viss regel utfärdad av tillsynsmyndigheten när det gäller islamiska finansiella institutioner, samt tillståndsförfarandet för diverse aktiviteter är förenligt med islamiska principer.⁸⁰

En viktig insats för att uppnå internationell konsekvens i *Sharia*-frågor var skapandet av två multilaterala institutioner; *the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions*, som utfärdar internationellt erkända *Sharia*-riktlinjer för redovisning, revision och bolagsstyrningsfrågor och *the Islamic Financial Services Board*, som utfärdar riktlinjer för en effektiv övervakning och reglering av islamiska finansiella institutioner.⁸¹ Vidare har *the Islamic Fiqh Academy*, inrättad 1988 i Jeddah under överinseende av *the Organization of the Islamic Conference*, vunnit respekt hos *Sharia*-experter och muslimer runt om i världen. Även om dess domar och yttranden i finansiella frågor inte är officiellt bindande förefaller beslutsfattare inom islamiska finansiella institutioner ta hänsyn till dessa.⁸²

3.4 Fastighetsfinansiering – metoder förenliga med *Sharia*

3.4.1 Murabaha

Murabaha utgör en mycket vanlig finansiell teknik inom islamiskt bankväsende.⁸³ *Murabaha* som bokstavligen betyder ”att sälja med vinst” är en metod som bland annat används vid förvärvsfinansiering avseende fastigheter. *Murabaha* innebär att banken på kundens begäran

⁷⁹ Grais s 18 ff.

⁸⁰ Sole s 4 f.

⁸¹ www.aaofii.com, www.ifsb.com

⁸² Solé s 4 f.

⁸³ Warde s 133

köper en fastighet och omedelbart vidareförsäljer den till kunden för den ursprungliga köpeskillingen samt en överenskommen vinstmarginal. Kunden betalar detta högre pris genom uppskjuten betalning i linje med ett fastställt betalningsschema. Kunden betalar således, genom delbetalningar, tillbaka skulden till banken under en i förväg uppgjord period, men har tillgång till fastigheten under denna tid. Skillnaden mellan priset som banken köper och säljer fastigheten för är den avgift som tas ut för tjänsten, och täcker de administrativa kostnaderna samt en vinst.⁸⁴

Redan under den förislamiska eran förekom detta finansiella instrument och imamen Malik nämner denna typ av kontrakt i *Al-Mu'watta*, den *hadith* som anses ha varit först med att kodifiera profeten Muhammeds handlingar. Grundläggande krav för ett giltigt *murabaha*-kontrakt är att köparen (bankkunden) är införstådd med den ”verkliga” köpeskillingen, eventuella tillkommande utgifter och storleken på vinstmarginalen. *Murabaha* är således ett kontrakt baserat på ömsesidig tillförlitlighet.⁸⁵ Vid användning av *murabaha* måste säljaren (banken) därför uppge sina exakta kostnader gällande fastigheten och parterna skall ömsesidigt överenskomma om en vinstmarginal i samband med försäljningen. Det bör understrykas att parterna förhandlar om vinstmarginalen i förhållande till bankens kostnader och inte om kostnaden för fastigheten i sig. Om erläggandet av köpeskillning sker genom uppskjuten betalning benämns kontraktet *murabaha-mu'ajjal*. Andra begrepp för liknande transaktioner är ”instalments sale”, ”cost-plus/mark-up sale”, etcetera. *Murabaha* används av islamiska banker huvudsakligen i formen *murabaha-mu'ajjal*. Enligt *Sharia*-experter är användningen av *murabaha-mu'ajjal* fullt legitim under förutsättning att risken vid transaktionen bärs av banken till dess äganderätten till fastigheten har överförts till kunden. För att en sådan transaktion skall vara legal krävs dessutom att banken köper fastigheten genom ett kontrakt och säljer den vidare till kunden genom upprättande av ett annat, separat kontrakt.⁸⁶

Det har hävdats att det ursprungliga syftet med *murabaha* var att skydda oskyldiga konsumenter som saknade nödvändig expertis inom ett visst handelsområde. *Musawamah*, som innebär en sedvanlig försäljning, kännetecknas av att priset förhandlas mellan säljaren och köparen utan någon hänvisning till det pris förstnämnd part tidigare betalat, eller de

⁸⁴ Thomas s 127 f.

⁸⁵ Ayub s 215 f.

⁸⁶ Ayub s 211

kostnader som denne haft vid sitt förvärv. En person som saknar kompetens för att göra köp på marknaden på grundval av *musawamah* var tvungen att anlita en *murabaha*-säljare, känd för sin ärlighet och kunskap inom en viss bransch.⁸⁷ Denna medeltida *murabaha* var inte en form av finansiering utan snarare en typ av handel. Samtida jurister har istället kommit att acceptera *murabaha* som en del av modern affärsverksamhet och ett finansieringsalternativ, med vissa begränsningar. Dessa berör graden av transparens och rättvisa som islam föreskriver för kommersiella aktiviteter. Detta innebär att tillåtligheten av *murabaha* inte är lika absolut som är fallet vid vanlig försäljning.⁸⁸

Villkoren för betalning under traditionell *murabaha* innefattade heller inte nödvändigtvis att den ena parten tillerkändes betalningsansånd, såväl kredit- som kontantköp förekom. *Murabaha* som ett alternativ till räntebaserade finansiella transaktioner får dock enbart betydelse vid användning av uppskjuten betalning. Att medge ansånd med betalning betraktas vara förenligt med *Sharia*. Lärda inom rättskolorna *Hanafi*, *Shafi'i* och *Hanbali* anser att det står i överensstämmelse med *Sharia* att banken vid fastighetsfinansiering, av kunden uttager ett högre pris för fastigheten än det pris banken i sin tur erlagt till säljaren av densamma. Inte heller rättskolan *Maliki* förbjuder detta, men har en något mindre positiv syn på det. Denna ståndpunkt rättfärdigas med att det inte rör sig om ett lån under vilket ett utbyte sker av pengar mot pengar. Som ovan angetts utgör varje värdeökning vid ett ömsesidigt utbyte, såsom vid konventionell utlåning, *riba*. För att ett kreditköp skall vara förenligt med *Sharia* uppställs därför kravet, att utbyte måste avse två olika sorters handelsvaror och inte enbart pengar. Vid användning av *murabaha* sker först ett utbyte av pengar mot en vara, fastigheten, och därefter äger en försäljning av varan rum mot ersättning i pengar. Således utgör den skillnad mellan inköpspriset och försäljningspriset, som utgör bankens vinst, inte *riba*.⁸⁹

Den form av *murabaha* som nuförtiden används av islamiska banker skiljer sig från den traditionella form som illustrerats ovan.⁹⁰ Normalt sett utser banken kunden till sin agent, vilken har till uppgift att köpa en viss fastighet å bankens vägnar. Detta kallas i sin tur för "*murabaha to purchase orderer*" (MPO), vilket är ett upplägg som i normalfallet består av tre separata delar, däribland ett löfte om köp eller försäljning, ett agentavtal och själva

⁸⁷ O.a.a. s 234

⁸⁸ O.a.a. s 219

⁸⁹ Ayub s 219

⁹⁰ O.a.a. s 211

murabaha-kontraktet.⁹¹ Denna form av *murabaha* används flitigt av nästan samtliga islamiska banker, verksamma i olika delar av världen. Det generella händelseförloppet vid dess användning är som följer:⁹²

1. Kunden tar kontakt med banken med en förfrågan om ett fastighetsköp.
2. Banken utser kunden till agent vid köp av fastigheten.
3. Banken köper fastigheten genom agenten.
4. Banken erlägger köpeskilling till säljaren av fastigheten.
5. Kunden tar besittning över fastigheten i egenskap av agent å bankens vägnar.
6. Kunden framför ett erbjudande om att köpa fastigheten och banken accepterar detta. *Murabaha*-kontraktet ingås och därigenom överförs såväl äganderätten som risk förknippad med fastigheten till kunden.
7. Kunden erlägger köpeskilling genom uppskjuten betalning.

Eftersom transaktionen involverar två försäljningar, är den huvudsakliga skillnaden gentemot konventionella bolån att banken under en period äger fastigheten ifråga och belastas med den risk som hör därtill. I realiteten är dock den period då banken äger fastigheten mycket kort och mer av symbolisk karaktär.⁹³ Den vinst banken erhåller genom transaktionen motsvarar ungefär den på marknaden rådande räntesatsen. Det är av dock av väsentlig betydelse att transaktionen mellan banken och kunden är genuin, då *murabaha* inte enbart kan användas för att tillhandahålla likviditet eller för kontantfinansiering.⁹⁴ Banken bör även utvärdera fastigheten från ett riskhanteringsperspektiv samt kundens kreditvärdighet och riskprofil.⁹⁵

För att uppnå *Sharia*-förenlighet, är det nödvändigt att banken övertar äganderätten samt får direkt eller indirekt besittning över fastigheten innan verkställandet av *murabaha*. Indirekt besittning innebär att köparen inte fysiskt besitter fastigheten, men att de risker som är förknippade med ägandet har överförts till denne. Fastigheten är på så vis under dennes kontroll och samtliga rättigheter och skyldigheter hänförliga till fastigheten åvilar denne.⁹⁶ De tidpunkter då risken för objektet överförs från säljaren till banken, och därefter från banken till kunden, skall vara klart identifierade. Vidare skall banken stå för samtliga kostnader förknippade med ägandet av fastigheten, såsom *takaful* ("islamisk försäkring"),

⁹¹ O.a.a. s 283 f.

⁹² O.a.a. s 225 f.

⁹³ I teorin kan den vara i bara en sekund

⁹⁴ www.arabianbusiness.com, *Misused murabaha hurts industry*

⁹⁵ Ayub s 226

⁹⁶ Ayub s 214

fram till dess att risköverföringen sker. Varje förlust som inträffar före denna tidpunkt skall banken svara för. Efter genomförandet av *murabaha* förändras förhållandet mellan köpare och säljare till att vara det mellan gäldenär och borgenär. Banken kan be kunden att ställa säkerhet för att försäkra sig om att betalning sker i tid, enligt överenskommen plan.⁹⁷

Utan ägande av fastigheten från bankens sida betraktas dessa arrangemang som inget annat än otillåtna, kortfristiga konventionella lån, med en förutbestämd ränta inkorporerad i det pris till vilket låntagaren återköper fastigheten. Kritik har lett till att ett växande antal finansiella institutioner har lovat att inleda en avveckling av vissa typer av *murabaha*-transaktioner. Andra har försökt att ändra sin prissättningsstrategi i syfte att anpassa vinstpåslaget till vad som är proportionerligt i förhållande till den utförda tjänsten, till skillnad från det aktuella beloppet eller rådande räntesatser inom konventionellt bankväsende.⁹⁸

3.4.2 Istisna

Istisna är en *Sharia*-förenlig metod vars användning är utbredd av islamiska banker vid finansiering av uppförandet av byggnader, bostadshus, villor och därtill hörande produkter. Idag tillgodoser denna metod såväl utbyggnad av infrastruktur som omfattande industriella projekt. Dess ursprung är dock en följd av specifika basala behov av produkter såsom lädervaror, skor, snickerier, mattor med mera. Det arabiska ordet *istisna* betyder i princip att ”be någon att tillverka”. *Istisna* är en överenskommelse mellan två parter som kulminerar i samband med en försäljning. *Istisna* vid fastighetsfinansiering kan vidare definieras och utformas som ett köpekontrakt mellan säljare och köpare avseende försäljning av en fastighet som beskrivs i köpekontraktet. Detta köpekontrakt upprättas och får verkan innan fastigheten existerar. Vid tidpunkten för avtalets tillkomst är affären i sin helhet fullbordad och något nytt utbyte av anbud och accept krävs ej av de inblandade parterna, vid den fysiska överlåtelsen av fastigheten. Följaktligen är det av största vikt för undvikande av framtida tvister att vara utförlig och specifik vid kontraktets upprättande. Priset måste även vara slutgiltigt överenskommet i detta initiala skede. *Istisna*-kontraktet är bindande för båda parter i den bemärkelse att tillverkaren ansvarar för att fastigheten uppförs och avlämnas inom utsatt tid med de överenskomna specifikationerna, samt köparen är skyldig att acceptera detsamma och

⁹⁷ O.a.a. s 229

⁹⁸ Warde s 134

erlägga köpeskillingen. Parterna kan dock avtala om när fel- och underhållsansvar övergår från banken till kunden.⁹⁹

I allmänhet är försäljning av icke-existerande objekt förbjudet på grund av *gharar*. Islamisk rätt medger emellertid vissa undantag från denna regel i syfte att gynna en viss typ av affärsverksamhet. Eftersom *istisna* som finansieringsmetod har brukats under en längre tid samt anses underlätta människors tillvaro är den legalt accepterad av *Sharia*-experter. Dess legalitet bygger på principen *istihsna* ("allmänt intresse").¹⁰⁰

Vid användningen av *istisna* skall fastigheten i kontraktet ifråga inte vara ett existerande och identifierbart objekt. För att uppfylla sin skyldighet kan banken antingen tillverka fastigheten själv eller tillse att den tillverkas av annan part som kan avlämna fastigheten till kunden, den dag som anges i kontraktet. Således kan sägas att banken är den part i avtalet som står för såväl material som arbetskraft. Ett upplägg där material istället tillhandahålls av köparen benämns *ujrah*. Köparen skall i sin tur betala köpeskillingen i en klumpsumma vid tiden för undertecknandet av kontraktet eller senare i olika skeden, allteftersom byggprocessen framskrider. Det är således ej nödvändigt vid *istisna* att erlägga betalning i förskott. Vid avtalets upprättande måste den specifika köpeskillingen framgå för att undanröja ovisshet och undvika tvister. Det är förenligt med *istisna* att avtala om flera alternativa köpeskillingar med hänsyn till varierande avlämnandetidpunkter.¹⁰¹ *Istisna* är inte bindande till dess att tillverkaren påbörjat uppförandet av fastigheten. Innan dess kan således båda parterna, genom att underrätta den andre, säga upp avtalet. Efter det att tillverkaren påbörjat arbetet kan uppdraget inte längre annulleras av köparen ensidigt. I detta skede är en förändring endast möjlig med båda parter samtycke.¹⁰² Enligt *istisna* skall köparen (bankkunden) inte anses som ägare av det material som finns hos tillverkaren för uppförandet av fastigheten i fråga. Banken, i egenskap av såväl tillverkare som säljare, måste stå för äganderisken, underhåll, risken för stöld, oförutsebara kostnader och *takaful* före besittningsövergången. Tillverkaren kan inte i ett *istisna*-kontrakt avtala bort det ansvar som åligger denne och detta gäller även i de fall då banken är tillverkaren.¹⁰³

⁹⁹ Thomas s 127

¹⁰⁰ El Gamal, chapter 2

¹⁰¹ Ayub s 265

¹⁰² Ayub s 266

¹⁰³ O.a.a. s 268

3.4.3 Ijara

Ijara som bokstavligen betyder kompensation eller substitut, är en form av leasing som är en vanlig finansieringsmetod vid långfristig konsumtionsfinansiering. Vid bostadsfinansiering innebär *ijara* att banken i eget namn förvärvar en fastighet i enlighet med kundens önskemål och fortsatt äger densamma. Kunden använder fastigheten och betalar regelbundna hyror enligt en förutbestämd överenskommelse. När kontraktperioden avslutas kan banken genom försäljning eller gåva överlåta fastigheten, antingen till kunden eller tredje man.¹⁰⁴ Det handlar således om ett leasingavtal avseende en fastighet som vanligtvis kulminerar vid överföring av äganderätten till leasetagaren. Det rättsliga förhållandet mellan parterna utgörs under hela leasingperioden av leasetagare och leasegivare, vilket medför att banken är ansvarig för de risker och kostnader som hänförs till ägandet av fastigheten.

Enligt experter anses *ijara* ha stor potential som ett alternativ till ränta när det gäller att utveckla ett *Sharia*-förenligt finansiellt system. Tillåtligheten av *ijara* ur ett islamiskt perspektiv följer av Koranen, *sunna* och den *ijma* som råder bland samtida islamiska jurister. Även om *ijara* till en början primärt riktade sig till företag, har dess användningsområde utvidgats till att även omfatta huvudsakligen konsumtions-, bil- och bolån. Den snabba tillväxten av *ijara* anses ha flera orsaker; dels är det enligt de flesta experter ett acceptabelt instrument, dels motsvarar *ijara* i praktiken konventionell leasing. *Ijara* är också mer flexibelt än andra *Sharia*-förenliga instrument. Till undvikande av inslag av *riba* och *gharar* uppvisar *ijara* dock vissa skillnader jämfört med konventionell leasing.¹⁰⁵ Den tillgång som är föremål för leasing måste vara en tillgång vilken ej förändras eller konsumeras genom brukande, samt får ej vara av finansiell eller monetär karaktär. Den får heller inte uthyras i syfte att brukas för aktiviteter vilka ej är förenliga med *Sharia*. Varaktigheten av *ijara* måste anges i kontraktet, då det enligt *Sharia* inte är tillåtet att uthyra något på obestämd tid.¹⁰⁶

Inom modernt islamiskt bankväsende används *ijara* i formen *ijara muntahia-bi-tamleek*, vilket i stora drag utgör ett arrangemang för bland annat fastighetsfinansiering, i vilket leasing är den fundamentala komponenten och *ijara*-kontraktet den huvudsakliga överenskommelsen. Den islamiska banken köper vanligtvis en fastighet efter en specifik förfrågan från en kund. Avsikten är att kunden under leasingperioden skall nyttja fastigheten och vid dess slut överta

¹⁰⁴ O.a.a. s 291

¹⁰⁵ Warde s 134 f.

¹⁰⁶ Ayub s 280

äganderätten genom ett separat och formellt kontrakt om försäljning eller gåva.¹⁰⁷ Banken kan självständigt och på eget initiativ köpa fastigheten eller förordna en agent för att utföra köpet. Till skillnad från försäljning genom användning av *murabaha*, är det vid *ijara* inte nödvändigt att banken får besittning över fastigheten och först därefter levererar densamma till leasetagaren. Om banken har gått med på att uthyra fastigheten till kunden med verkan från dagen för leverans och kunden är utsedd att såsom agent köpa fastigheten, kan hyresavtalet göras gällande den dag då kunden, i egenskap av agent, får besittning över fastigheten. Detta beror på att äganderätten till fastigheten kvarstår hos banken under hela leasingperioden.¹⁰⁸ Då arrangemang där man sammanför två kontrakt i ett inte är tillåtna enligt *Sharia* är det av största vikt att islamiska banker håller leasingavtal och avtal om köp eller gåva tydligt och klart separerade från varandra vid användning av *ijara*.¹⁰⁹

Nutida *Sharia*-experter förespråkar att ett leasingavtal inte skall innehålla villkor om att en försäljning eller gåva skall genomföras i slutet av leasingperioden. Uthyraren kan emellertid ingå ett separat, ensidigt löfte om att försäljning av fastigheten kommer att ske vid uppsägning av leasingkontraktet eller vid slutet av leasingperioden. Det är enligt *Sharia* tillåtet att ensidigt avge ett löfte om att i framtiden ingå ett avtal och detta löfte är bindande för banken eller kunden, beroende på vem av parterna som lämnat det. Detta löfte innebär dock inte försäljningen måste ske vid leasingperiodens slut, utan enbart att köparen har en rätt att köpa fastigheten om så önskas.¹¹⁰ På detta sätt vill man undvika ett bilateralt löfte från de båda parterna, då detta är förbjudet enligt *Sharia* eftersom det skulle innebära ett avtal.

Detsamma gäller om det vid leasingperiodens slut inte skall ske någon försäljning utan banken lovar att överlämna fastigheten till leasetagaren som gåva. Leasetagaren erlägger hyra som även inkluderar den kostnad för fastigheten som leasegivaren ådrog sig i samband med köpet av densamma samt en vinstmarginal. Därför kan sägas att en del av hyran i praktiken är ämnad att motsvara delbetalning av köpeskilling för fastigheten ifråga, samtidigt som hela hyran ur ett legalt perspektiv representerar ersättning för nyttjanderätten. Detta är accepterat såsom förenligt med *Sharia* då parterna genom ömsesidig överenskommelse avgör storleken på hyran, samt arrangemanget kan sägas vara lika gynnsamt för båda parter.¹¹¹ Därigenom är

¹⁰⁷ O.a.a. s 282

¹⁰⁸ O.a.a. s. 293

¹⁰⁹ O.a.a. s 298

¹¹⁰ O.a.a. s 293

¹¹¹ Ayub s 294

det leasetagarens rättighet att äganderätten övergår till denne vid hyresavtalets slut samt det bästa sättet att överföra ägandet är att ge honom fastigheten som gåva.¹¹² Det bör noteras att den ovannämnda överföring av äganderätten bör vara oberoende av *ijara* och inte en integrerad del av transaktionen som helhet.¹¹³ Vidare kan äganderätten överföras före slutet av leasingperioden till ett pris som fastställts i förväg, till ett marknadspris eller genom *diminishing musharakah*.

Alla skyldigheter och kostnader som är hänförliga till ägandet av fastigheten skall bäras utav leasegivaren, medan de skyldigheter och kostnader som sammanhänger med nyttjande av fastigheten är leasetagarens ansvar. Till exempel skall de skatter som avser fastigheten erläggas av banken såsom ägare, medan utgifter som elräkningar betalas av leasetagaren. Leasegivaren skall stå risken för fastigheten under hela leasingperioden i den bemärkelsen att leasegivaren skall svara för varje skada eller förlust som uppkommer till följd av faktorer utom leasetagarens kontroll. Leasetagaren är emellertid skyldig att ersätta leasegivaren för eventuell skada som denne åsamkas till följd av vanskötsel eller försumlighet från leasetagarens sida.¹¹⁴ *Sharia* betraktar vissa förmåner och skyldigheter som naturligen och oföränderligen tillhöriga leasetagaren eller leasegivaren. Till exempel är det leasegivarens ansvar att reparera och renovera fastigheten eftersom detta anses vara åtgärder som gynnar denne i egenskap av ägare.¹¹⁵ Det är också i detta avseende som *ijara* främst skiljer sig från konventionell leasing, eftersom det inte är möjligt för leasegivaren att avtala bort sina skyldigheter i förhållande till kunden, då dessa enligt *Sharia* anses vara en gång för alla givna. *Sharia*-experter tillåter dock att leasegivaren säljer fastigheten, och därtill hörande rättigheter och skyldigheter, till en tredje part. En sådan försäljning innebär inte någon förändring av *ijara*, vilket löper vidare på samma villkor. Utifall att fastigheten vidareförsäljs till leasetagaren, vilket vanligen sker, upphör *ijara* i samband med överförande av äganderätten till denne.¹¹⁶

3.5.4 Diminishing Musharakah

Begreppet *musharakah* introducerades av samtida jurister och dess innebörd uttrycks bland annat som ett "joint commercial enterprise, doing any economic activity by joint funds".¹¹⁷

¹¹² O.a.a. s 290

¹¹³ O.a.a. s 294

¹¹⁴ O.a.a. s 285

¹¹⁵ Warde s 134 f.

¹¹⁶ Ayub s 286

¹¹⁷ O.a.a. s 343

Diminishing musharakah kan utföras såväl i fråga om partnerskap i form av samägande (*shirkatulmilk*) samt kontraktuellt partnerskap (*shirkatul' aqd*). *Diminishing musharakah* i den förstnämnda bemärkelsen används i kombination med *ijara* av islamiska banker i syfte att finansiera fastigheter. Om denna metod appliceras på fastighetsfinansiering innebär den att banken ingår ett partnerskap med kunden avseende förvärv av en fastighet som därigenom ägs av parterna gemensamt. Därefter uthyr banken sin andel i fastigheten till kunden och mottager överenskommen hyra för detta. Periodvis kommer även kunden att köpa en i förväg fastställd enhet av bankens andel i fastigheten, vilket gradvis ökar kundens ägande i egendomen, samtidigt som bankens andel minskar med ett motsvarande belopp.¹¹⁸

Det upplägg vid *diminishing musharakah* som förordas av *Sharia*-experter är att parterna ingår tre separata kontrakt, och tillses att varje kontrakt upprättas oberoende av de andra. Ordningsföljden vid upprättande av kontrakten bör vara som följer:¹¹⁹

1. Bildandet av ett partnerskap genom ett *musharakah*; kunden och den islamiska banken blir delägare i en gemensam fastighet.
2. Båda parter överenskommer i ett leasingavtal att den islamiska banken skall uthyra sin andel i fastigheten till kunden gentemot en viss hyra. Detta förhållande regleras av bestämmelserna för *ijara*.
3. Kunden åtar sig att köpa enheter av bankens andel i den gemensamt ägda fastigheten. Detta är ett ensidigt åtagande som endast är bindande för löftesgivaren. Kunden erlägger således hyra för bankens aktuella andel i fastigheten och köper periodvis ut banken till dess äganderätten är helt överförd till kunden.

4 Tillsyn

4.1 Finansinspektionen

4.1.1 Allmänt

FI är en svensk förvaltningsmyndighet under Finansdepartementet som ansvarar för tillsynen över den finansiella marknaden, marknadsplatserna och företagen. Denna tillsynsmyndighet bildades 1991 som en sammanslagning av Försäkringsinspektionen och Bankinspektionen. Inspektionens övergripande mål är att bidra till det finansiella systemets effektivitet och att

¹¹⁸ O.a.a. s 338

¹¹⁹ O.a.a. s 339

tillgodose såväl samhällets krav på stabilitet, som konsumenternas intresse av ett gott skydd.¹²⁰ Reglering och tillsyn ska bidra till förtroendet för den finansiella sektorn.¹²¹ Detta innebär att företag och konsumenter skall ha tillgång till ett väl fungerande finansiellt system med god insyn, där konkurrens bidrar till att hålla kostnaderna nere. Vidare skall de finansiella företagen upprätthålla en sund balans mellan kapital och risker, konsumenterna skall erbjudas grundläggande skydd för sina tillgångar och fordringar samt erbjudas skäliga villkor och få tydlig information om de finansiella tjänsterna på marknaden.¹²²

4.1.2 Lagstiftning och organisation

FI:s årliga verksamhet styrs av ett regleringsbrev där regeringen anger vilka mål tillsynsorganet skall ha för sin verksamhet, och de uppdrag som regeringen vill att de skall utföra.¹²³ FI:s verksamhet regleras även i en förordning som beskriver myndighetens specifika mål, uppgifter och ansvar. I en verksförordning återfinns även en beskrivning av de uppgifter och ansvar som är gemensamma för alla myndigheter.¹²⁴ FI leds av en styrelse som har fullt ansvar för myndighetens verksamhet. Styrelsen beslutar i frågor som är av principiell beskaffenhet eller i övrigt av större vikt, exempelvis om nya regler, sanktioner och planering av FI:s verksamhet. Generaldirektören, som för närvarande är Erik Saers, ansvarar för och leder den löpande verksamheten enligt styrelsens direktiv och riktlinjer. Styrelsen träffas ungefär en gång i månaden och lägger ut styrelseprotokollet på hemsidan strax efter att justering skett.¹²⁵

4.1.3 Verksamhet

FI:s verksamhet delas in i tre huvudområden: regelgivning, tillstånd och anmälningar samt tillsyn. Den finansiella verksamheten regleras i lagar och förordningar. Bakgrunden till FI:s verksamhet vad gäller regelbildningen är att inspektionen skall fylla ut regelverket inom specifikt angivna områden när så behövs. Exempel på områden för regelgivning är krav på hur stort kapital finansiella företag måste ha, spridning av risker i portföljer samt intern kontroll och riskhantering. Lagar, föreskrifter och allmänna råd skall tillsammans bilda ett ramverk, vilket den som vill bedriva sin verksamhet förväntas hålla sig inom. FI utfärdar också tillstånd till de företag som vill erbjuda sina finansiella tjänster till allmänheten och

¹²⁰ www.fi.se se *Om Finansinspektionen*.

¹²¹ Prop. 2006/2007:115 s 266

¹²² www.fi.se se *Verksamhet*

¹²³ O.a.a.

¹²⁴ Se förordning (2006:1022) med instruktion för Finansinspektionen

¹²⁵ www.fi.se se *Organisation*

ingriper mot de företag som missköter sig, ytterst genom att dra in deras tillstånd. Vad gäller den sistnämnda verksamheten omfattar tillsynen ett stort spektrum av frågor, en rad delmarknader och ett mycket stort antal aktörer, nästan 3 700 företag.¹²⁶

4.2 Financial Services Authority

4.2.1 Allmänt

Den engelska motsvarigheten till FI kallas för FSA och är ett oberoende icke-statligt organ. Genom olika slags avgifter finansieras FSA helt och hållet av branschen för finansiella tjänster, det vill säga de aktörer som FSA bevakar och har tillsyn över.¹²⁷ Dess styrelse utses av *the Treasury*. FSA är ansvarig inför *the Treasury Ministers* och genom dem även ansvarig gentemot parlamentet. FSA beskriver sig själv som en öppen och transparent organisation som tillhandahåller information om sina målsättningar, planer, policies och bestämmelser till bolag, investerare och andra.¹²⁸

4.2.2 Lagstiftning och organisation

Genom *the Financial Services and Markets Act 2000* (FSMA) gavs FSA en lagstadgad befogenhet att övervaka den brittiska marknaden för finansiella tjänster. Utöver denna lag finns det ett antal utfärdade principer som måste följas, däribland *Principles of Good Regulation*. Styrelsen utses som ovan framkommit av *the Treasury* och den är sammansatt av en verkställande direktör, styrelseordförande, tre styrelseledamöter och nio icke-verkställande styrelseledamöter varav en är ställföreträdande styrelseordförande. Denna styrelse sammanställer den allmänna handlingsplanen, men den dagliga förvaltningen och direktionen av styrelsen sköts av den verkställande direktören.¹²⁹ Inom FSA finns det tre huvudsakliga enheter vilka är; *Regulatory Services*, *Retail Markets* och *Wholesale & Institutional Markets*.¹³⁰

4.2.3 Verksamhet

FSMA uppställer fyra målsättningar för den verksamhet som FSA bedriver. Dessa är att arbeta för att upprätthålla allmänhetens förtroende för det finansiella systemet, att verka för en allmän förståelse av det finansiella systemet och dess betydelse, att säkerställa en lämplig

¹²⁶ www.fi.se se *Verksamhet*

¹²⁷ www.fsa.gov.uk se *About us* och sedan *Who we are*

¹²⁸ www.fsa.gov.uk se *About us* och sedan *What we do*

¹²⁹ www.fsa.gov.uk se *About us*, *Who we are* och sedan *the Board*

¹³⁰ www.fsa.gov.uk se *About us*, *Who we are*, *Management structure* och sedan *the Structure explained*

skyddsnivå för konsumenter samt slutligen arbeta för minskad finansiell brottslighet.¹³¹ FSA har erhållit långtgående lagstiftnings-, undersökande och verkställande befogenheter för att kunna möta sina fyra lagstadgade skyldigheter. Av de lagstadgade skyldigheterna följer även att tillhandahålla politisk och allmän förutsebarhet, visa på vilket sätt de utför sin verksamhet och lever upp till de krav som ställs på dem.¹³² Till sin hjälp vid utförandet av dessa skyldigheter skall FSA följa ett antal utfärdade bestämmelser som kallas för *Principles of Good Regulation*. Dessa principer berör områden som effektivitet och ekonomi, rollen som övervakare, proportionalitet, förnyelse, konkurrens och rollen som internationell aktör.¹³³ Varje år utfärdar FSA sin *Financial Risk Outlook* där de framför de risker som finansmarknaden och aktörerna har att bemöta. Denna rapport avgör FSA:s prioriteringar i deras arbete det nästkommande året som sedan framförs i FSA:s *Business Plan*.¹³⁴ FSA utövar för närvarande tillsyn över cirka 29 000 företag av olika storlek och art.¹³⁵

5 Det islamiska bankväsendet i Storbritannien

5.1 Inledning

Det uppskattas att ungefär 3 % av Storbritanniens befolkning, cirka 1,8 miljoner människor, är muslimer och att hälften av dessa är bosatta i London-distriktet. Motsvarande siffra för Europa är omkring 12 miljoner, där merparten muslimer är hemmahörande i Frankrike och Tyskland.¹³⁶ Den brittiska marknaden erbjuder idag flera *Sharia*-anpassade finansiella tjänster. Redan under 1980-talet genomfördes *Sharia*-förenliga transaktioner på Londons finansiella marknad, främst genom användandet av *murabaha*. Vi denna tidpunkt föll de tjänster som gjorde anspråk på att följa *Sharia* helt utanför de regler som gällde för konventionellt bank- och finansväsende och vände sig främst till bolag och större investerare. Islamiska banktjänster riktade till privatpersoner dök upp på den brittiska marknaden först under 1990-talet, men då i en mycket begränsad omfattning. Ett par banker från Mellanöstern och sydost Asien började erbjuda enklare tjänster såsom bostadsfinansiering. Vid en jämförelse med dess konventionella, icke *Sharia*-anpassade motsvarigheter, visade de sig dock vara ofördelaktiga i flera avseenden. Såväl prissättning som utbudet av islamiska tjänster saknade konkurrenskraft, och dessutom omfattades alltjämt merparten inte av det regelverk som gällde för branschen.

¹³¹ www.fsa.gov.uk se *About us* och sedan *Aims and Objectives*

¹³² www.fsa.gov.uk se *About us* och sedan *Complaints about the FSA*

¹³³ www.fsa.gov.uk se *About us*, *Aims and Objectives* och sedan *Principles of good regulation*

¹³⁴ www.fsa.gov.uk se *About us* och sedan *Aims and Objectives*

¹³⁵ www.fsa.gov.uk se *About us* och sedan *Regulatory approach*

¹³⁶ Wilson s 18

Detta medförde att de som valde islamiska alternativ bland annat inte omfattades av rådande konsumentskyddsbestämmelser, och således hade en mer utsatt ställning än konsumenter i allmänhet. Som exempel kan nämnas att dessa konsumenter saknade tillgänglighet till *the Financial Ombudsman Service* och möjlighet till upprättelse genom *the Financial Services Compensation Scheme*.¹³⁷

Det är framförallt under de senaste fem åren som den egentliga tillväxten av det islamiska bankväsendet i Storbritannien har ägt rum. Den första helt islamiska banken, *the Islamic Bank of Britain*, introducerades i London under 2004 och utvecklingen har sedan dess varit mycket snabb. Även ett flertal av de större konventionella affärsbankerna har utvecklat särskilda avdelningar för *Sharia*-förenlig verksamhet. Deras utbud består av allt från privatkonton till finansieringsalternativ speciellt utformade för muslimer.¹³⁸ Tillväxten av industrin i Mellanöstern och sydost Asien har haft inflytande på den brittiska marknaden. Initialt, fördes produkter skapade på de traditionella islamiska marknaderna in i Storbritannien av centrala aktörer. Numera utvecklas produkter och tjänster i London, vilka sedan exporteras till andra länder. Idag beskrivs London, av såväl muslimer som icke-muslimer, som den marknad som globalt sett, fortlöpande ökar mest i betydelse inom islamiskt bankväsende.

FSA, och dessförinnan *the Bank of England*, har under ett antal år varit positivt inställda till utvecklingen av ett islamiskt bankväsende i Storbritannien. Många anser att den första viktiga signalen gavs i ett tal av Lord Edward George, dåvarande chef för *the Bank of England*, i september 1995 vid en konferens organiserad av *the Islamic Foundation*. I detta tal underströk Lord Edward George "the growing importance of Islamic banking in the Muslim world and its emergence on the international stage" samtidigt som han synliggjorde behovet av att införliva islamiskt bankväsende med den konventionella brittiska marknaden. Vidare poängterade han att även om tänkbara tillsynsfrågor avseende islamiska banker i mångt och mycket kunde förutsättas vara likartade de som hanterades vad gäller konventionella banker, såg han ett behov av att lösa ett för islamiska banker antal specifika potentiella svårigheter, såsom frågor rörande likviditet och riskhantering. Det var dock först år 2001 som man i praktiken kom igång med att utreda eventuella hinder för ett islamiskt bankväsende i Storbritannien. Detta skedde genom att en arbetsgrupp, ledd av Lord Edward George och med representanter från marknadsaktörer i London, regeringen, det muslimska samfundet samt

¹³⁷ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 6

¹³⁸ FSA, *Islamic Banking in the UK* s 1

FSA, inrättades. Ett av de främsta hinder som identifierades var det faktum att islamisk fastighetsfinansiering medförde erläggande av dubbel stämpelskatt, både vid inköp av fastigheten av banken och senare vid överlåtelse av egendomen från banken till kunden. Den första betydande förändringen av lagstiftningen kom genom *the Finance Act 2003*, vilken införde lättnader avseende just stämpelskatt. Detta i syfte att möjliggöra för islamiska banker att bedriva sin verksamhet på samma skattemässiga villkor som dess konventionella motsvarigheter.¹³⁹ Den brittiska regeringen har nyligen tagit ytterligare steg för att främja islamiskt bankväsende. I april 2007, inrättade *the Treasury* en expertgrupp som innefattar ett brett spektra av olika individer vars åsikter representerar branschen, islamiska organisationer och andra organ, inklusive FSA. Den allmänna målsättningen är att ge råd till regeringen avseende möjligheten att främja islamiskt bank- och finansväsende i Storbritannien. Den bakomliggande anledningen till att man vill göra detta är att det anses gagna brittiska konsumenter samt utveckla och ytterligare positionera London som ett internationellt finansiellt centrum.¹⁴⁰

5.2 The Financial Services and Markets Act 2000

The Financial Services and Markets Act 2000 innehåller övergripande reglering avseende finansiella tjänster i Storbritannien och är den lagstiftning enligt vilken företag och individer ges tillstånd av FSA att bedriva sådan verksamhet som är föremål för reglering.¹⁴¹ Alla finansiella institutioner som fått tillstånd från FSA att verka i Storbritannien, eller som söker tillstånd, är föremål för samma krav. Detta oavsett vilket land de har sitt ursprung i, vilken sektor på marknaden de avser att specialisera sig på eller deras underliggande religiösa principer. FSA har varit noga med att poängtera att det varken är passande eller juridiskt möjligt att ändra sina uppställda krav för en specifik typ av institution, såsom islamiska banker. Deras inställning kan sammanfattas med de orden ”no obstacles, no special favours” och deras avsikt vad gäller islamiska finansiella institutioner i förhållande till dess konventionella motsvarigheter är att verka för ”a level playing field”.¹⁴²

De verksamheter som omfattas av tillståndsplikt uppräknas i *the Financial Services and Markets Act 2000 (Regulated Activities) Order 2001* (RAO). Som exempel kan anges att ta emot inlåning, hantera försäkringar samt erbjuda investeringsrådgivning. Bankverksamhet i

¹³⁹ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 8

¹⁴⁰ O.a.a. s 29

¹⁴¹ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 10

¹⁴² O.a.a. s 11

sig definieras inte, utan den allmänt vedertagna innebörden av detta begrepp är ett företag som utför verksamhet som innefattar att ta emot inlåning. Ett företag som påstår sig vara en bank förväntas därför söka tillstånd för verksamhet av detta slag. Enligt FSMA 19 § skall varje företag som utför en reglerad verksamhet i Storbritannien godkännas av FSA, såvida det ej är föremål för ett undantag. Exempel på undantag är professionella företag, såsom advokat- eller revisionsbyråer, vari man utför en reglerad finansiell verksamhet vilken är av underordnad betydelse i förhållande till företagets huvudsakliga verksamhet. Huvuddelen av de ansökningar med islamisk anknytning som FSA hittills har behandlat, har avsett inrättandet av islamiska banker.¹⁴³ Alla företag som ansöker om tillstånd hos FSA måste tillhandahålla en trovärdig affärsplan och initialt samt fortlöpande uppfylla fem grundläggande krav, vilka benämns "Threshold conditions". Dessa återfinns i FSMA och beskrivs närmare i *the FSA Handbook*. Enligt FSA kan dock de exakta kraven behöva modifieras för att passa olika sektorer. Häribland återfinns kravet på tillräckliga resurser. FSA skall därmed ta ställning till huruvida ett företag har tillräckliga resurser i förhållande till den specifika verksamhet som de bedriver eller avser att bedriva. I detta sammanhang har FSA att tolka begreppet "tillräckligt" som tillräcklig kvantitet, kvalitet och tillgänglighet. Begreppet "resurser" avser såväl finansiella som icke-finansiella resurser samt tillvägagångssätt för att förvalta tillgängliga resurser, till exempel kapital, personalresurser och hjälpmedel för att hantera risker.¹⁴⁴ Ett annat krav behandlar lämplighet och kräver att företag visar FSA att dess verksamhet är "fit and proper" för att inneha tillstånd att bedriva finansiell verksamhet, med beaktande av samtliga omständigheter inklusive dess samband med andra företag, aktieägare och anställda samt räckvidden och arten av dess föreslagna eller nuvarande verksamhet. Ett företag måste även förvissa FSA om att dess verksamhet kommer att drivas på ett sunt och ansvarsfullt sätt.¹⁴⁵

I början av 2002 diskuterade intressenter i Mellanöstern idén att skapa Storbritanniens första fristående islamiska bank. Detta ledde fram till bildandet av bolaget *the Islamic House of Britain*, genom vilket en inledande förstudie utfördes av konsulter och rådgivare. Denna bekräftade att det fanns ett behov av en islamisk bank på marknaden samt att detta dessutom välkomnades av FSA. Efter att ha skaffat ett startkapital på £ 14 miljoner tog *the Islamic Bank of Britain* i oktober 2003, fram ett utkast till en affärsplan samt lämnade in en formell ansökan

¹⁴³ O.a.a. s 10 f.

¹⁴⁴ FSA Handbook, Treshold condition 4: *Adequate resources*

¹⁴⁵ FSA Handbook, Treshold condition 5: *Suitability*

till FSA som beviljade dem tillstånd 2004.¹⁴⁶ Detta följdes av att *the European Islamic Investment Bank*, som var den första banken i sitt slag, erhöll tillstånd 2006 och *the Bank of London and the Middle East* i november 2007. I slutet av 2007 hade FSA således givit tre helt islamiska banker, initierade av investerare och institutioner från Mellanöstern, tillstånd att bedriva verksamhet i Storbritannien. Av dessa tre finansiella institutioner är det endast *the Islamic Bank of Britain* som erbjuder banktjänster till privatpersoner, exempelvis islamisk bostadsfinansiering. Värt att notera är att den verksamhet som utförs av konventionella banker för kunder genom så kallade ”Islamic Windows” inte kräver särskilt tillstånd. Denna verksamhet omfattas av bankernas befintliga tillstånd från FSA.¹⁴⁷

5.3 Den brittiska marknaden för islamisk fastighetsfinansiering

Efter en långsam start på 1990-talet och början av 2000-talet har de islamiska affärsbankerna de senaste fem åren upplevt tillväxt, samt passerat ett antal viktiga milstolpar. Trots detta har etablerandet av en islamisk finansiell marknad i Storbritannien inte gått fullt så snabbt som vissa kommentatorer förutspådde. FSA ser två anledningar till den något blygsamma tillväxten. Först och främst misstänker man att efterfrågan av islamiska banktjänster ursprungligen har överskattats. Därutöver kan tilläggas att det tidigare har förekommit skattemässiga och rättsliga hinder, vilka bromsat utvecklingen för islamiska banker. I syfte att undanröja dessa har vissa reformer genomförts. FSA anser dock att det är för tidigt att avgöra om de senaste reformerna kommer att leda till en ökad marknadsandel för islamiska banktjänster.¹⁴⁸ Vidare tror FSA att ett ökat utbud av *takaful*-produkter i Storbritannien, framöver kan bidra till att utveckla marknaden för islamisk bostadsfinansiering. Detta eftersom islamiska banker då, precis som dess konventionella motsvarigheter, skulle kunna erbjuda ett kombinerat försäkrings- och finansieringspaket till sina kunder.¹⁴⁹

Islamiska banker i Storbritannien använder sig främst av två olika metoder vid bostadsfinansiering. Den ena utgörs av *ijara*-baserade kontrakt och den andra metoden är *murabaha*. Båda dessa islamiska finansiella instrument för kreditgivning anses stå i överensstämmelse med *Sharia*. Bostadsfinansiering i form av *murabaha* faller inom FSMA:s definition av tillståndspliktig verksamhet och har därför reglerats av FSA jämte den konventionella långivningen sedan oktober 2004, då de först introducerades på den brittiska

¹⁴⁶ www.islamic-bank.com se *History*

¹⁴⁷ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 10

¹⁴⁸ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 20

¹⁴⁹ O.a.a. s 27

marknaden. Denna metod har dock mycket sällan använts i Storbritannien. *Ijara*-baserade kontrakt i formen *ijara* och *diminishing musharakah* är å andra sidan vanligt förekommande. Fram till nyligen har denna typ av bostadsfinansiering dock inte reglerats av FSA.¹⁵⁰ I och med *the Finance Act 2007* introducerade FSA *ijara*-baserade kontrakt i lagstiftningen under benämningen "Home Purchase Plans" (HPPs). Bakgrunden till detta var att användarna av HPPs inte erhöll samma skydd som konventionella låntagare. Detta innebar att HPP-kunder var potentiellt sårbara för felaktig och orättvis behandling, utan möjlighet till upprättelse. Genom lagstiftning ville man således uppnå "a level playingfield". När beslut fattas av FSA om hur en verksamhet skall regleras, inleder det med att bedöma vilken risk verksamheten innebär i förhållande till FSA:s lagstadgade mål. Därefter försöker de identifiera det lämpligaste tillvägagångssättet att söka minimera dessa risker med stöd av de olika rättsliga verktyg som står till buds enligt FSMA. FSA tar vidare hänsyn till särdragen i de produkter de har att göra med, vilken typ av konsumenter som berörs och även storleken på marknaden ifråga.¹⁵¹ De krav som infördes för HPPs utformades således med hänsyn till den relativt begränsade storleken på marknaden. Vidare uppmärksammades att införandet av ett dyrt system skulle kunna medföra att olika marknadsaktörer upphörde att erbjuda tjänsten i fråga eller orsaka annan snedvridning av konkurrensen. FSA anser att dess uppställda krav generellt sett hålls på en hög nivå och står i proportion till dess förväntade fördelar för konsumenter. Till dags dato har FSA mottagit några få ansökningar från befintliga finansiella aktörer om att erbjuda HPPs samt mer än 50 från förmedlare av finansiella tjänster och produkter.¹⁵²

5.4 Identifierade risker och utmaningar

FSA förväntar sig att alla företag som erhåller tillstånd att bedriva finansiell verksamhet identifierar, övervakar och motverkar de risker som de står inför. I augusti 2004, godkände FSA *the Islamic Bank of Britain*, den första helt islamiska affärsbanken i ett land där majoriteten av befolkningen är icke-muslimsk. Tillståndprocessen som tog cirka 18-24 månader att slutföra medförde oundvikligen nya ställningstaganden.¹⁵³ Även om det finns många risker som är gemensamma för islamiska och konventionella banker visar FSA:s erfarenhet att det finns en rad risker och problem som är specifika för islamiska banker, vilka kräver särskild utredning samt hantering. Vid tillämpning av FSMA vad gäller islamiska finansiella institutioner identifierade FSA flera områden där ytterligare arbete eller

¹⁵⁰ O.a.a. s 20 f.

¹⁵¹ FSA, *Regulation of Home reversions and Home Purchase Plans* s 16

¹⁵² FSA, *Regulation of Home reversions and Home Purchase Plans* s 20 f.

¹⁵³ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 14

klargöranden var nödvändiga. Hittills anser dock FSA att de inte har ställts inför några hinder vilka ej har kunnat övervinnas. Detta tror man i hög grad beror på det nära samarbete som man har med samtliga tillståndssökande, för att nå praktiska lösningar på de problem som uppkommer.¹⁵⁴

Definitionen av de produkter och tjänster som erbjuds av islamiska banker är en avgörande faktor som banken och FSA har att överväga vid en tillståndsprocess. Medan den ekonomiska effekten av islamiska instrument kan vara samma eller liknande den som konventionella produkter och tjänster har, kan deras underliggande struktur var betydligt annorlunda. Detta innebär att de kan falla utanför tillämpningsområdet för den lagstiftning som gäller för dess konventionella motsvarigheter, och således att andra eller inga regler gäller för dem. Om en finansiell tjänst eller produkt faller utanför FSA:s regelverk kan det dessutom finnas begränsningar avseende vem den kan säljas till. FSA framhåller sålunda att det är av relevans för det berörda företaget att i ett tidigt skede utvärdera huruvida dess verksamhet kan inrymmas inom RAO. I Storbritannien uppmuntras därför nya sökanden att i ett tidigt skede ta kontakt med FSA och dess juridiska rådgivare angående den rättsliga definitionen av de produkter och tjänster de avser att erbjuda allmänheten.¹⁵⁵

FSA har också haft att överväga vilken roll en SSB skall inta. FSA anser att det inte är lämpligt, även om det vore möjligt, att de bedömer olika tolkningar av *Sharia*. Detta eftersom FSA är en sekulär och inte en religiös tillsynsmyndighet. FSA har uttalat att; "We are keen to promote a level playing field between conventional and Islamic providers. One thing we are clear about is that we are a financial, not a religious, regulator."¹⁵⁶ FSA anser sig emellertid nödgade att klarlägga, sett ur ett finansiellt och operativt perspektiv, exakt vilken roll en SSB har i varje bolag. FSA vill framförallt veta om, och i så fall hur, SSBn påverkar driften av verksamheten. Härvid måste det fastställas huruvida *Sharia*-experterna har en verkställande roll eller endast en rådgivande funktion. Detta har betydelse av två skäl; till att börja med måste en ledande befattningshavare i en tillståndspliktig finansiell verksamhet registreras i enlighet med FSA:s *Approved Persons Rules*. För att bedöma en individs lämplighet använder sig FSA av något som benämns *the Fit and Proper test for Approved Persons*, där de bland annat tittar på kompetens och skicklighet. Om en *Sharia*-expert betraktas som en ledande befattningshavare, ser FSA det som en risk att vissa av dem kanske inte uppfyller kraven och

¹⁵⁴ O.a.a. s 12

¹⁵⁵ O.a.a. s 12 f.

¹⁵⁶ FSA, *Islamic Banking in the UK* s 1

således bedöms vara olämpliga. För det andra kan det, om *Sharia*-expertens ställning innebär ett aktivt deltagande i driften av verksamheten vara svårt att berättiga medlemskap i flera olika SSBs, då detta skulle orsaka en ofrånkomlig och betydande intressekonflikt. FSA anser att detta skulle medföra ytterligare begränsningar för en bransch som redan står inför en brist på *Sharia*-experter med adekvat kompetens. Det är med andra ord av intresse för FSA att islamiska finansiella institutioner kan lyckas visa att den roll och de befogenheter som dess SSB har är av rådgivande art och inte inkräktar på själva ledningen av verksamheten.¹⁵⁷

När det gäller islamisk finansiering är FSA:s inställning att de ej kan eller bör lämna vägledning om regler och principer enligt *Sharia* eller om huruvida särskilda produkter eller tjänster är *Sharia*-förenliga. FSA tillhandahåller emellertid förklaringar av islamiska produkter och tjänster och därtill hörande risker, ett exempel på detta är faktabladet om HPPs som utfärdades i mars 2007. På detta sätt, kan FSA utgöra en plattform för att öka allmänhetens medvetande. FSA förlitar sig dock på stöd från andra institutioner och organisationer, privata och offentliga, som är involverade i den islamiska finansmarknaden. Ansvar ligger dessutom främst på de finansiella institutionerna själva.¹⁵⁸ Ett betydelsefullt område är därför att övervaka marknadsföring och kommunikation av islamiska bankers utbud av finansiella produkter och tjänster, vilket framförallt får betydelse i konsumentled. Som en följd av dess lagstadgade syfte att skydda konsumenter, uppställer FSA som krav att all form av reklam bör vara tydlig, rättvis och inte vilseledande. Detta har ansetts särskilt viktigt då islamiska finansiella instrument är relativt nya och dess struktur skiljer sig från mer konventionella produkter och tjänster. Även konsumenters oerfarenhet vad gäller islamiska instrument, förstärker behovet av att tydligt kommunicera vilken nytta men även vilka risker som de medför.¹⁵⁹ Det finns en mångfald av åsikter om huruvida särskilda finansiella instrument eller metoder är *Sharia*-förenliga. Detta innebär att vissa produkter och tjänster kan godkännas av vissa *Sharia*-experter men förkastas av andra, vilket kan medföra ytterligare komplikationer för tillsynsmyndigheterna. FSA betraktar sig inte vara i stånd att bedöma *Sharia*-experters lämplighet såsom religiösa rådgivare. De vill dock få information om på vilka grunder en islamisk bank hävdar att dess verksamhet är *Sharia*-förenlig, samt hur denna information kommuniceras till konsumenterna på ett lämpligt sätt. I allmänhet ställer sig FSA positiva till utvecklandet av gemensamma *Sharia*-riktlinjer genom organisationer

¹⁵⁷ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 13 f.

¹⁵⁸ O.a.a. s 23

¹⁵⁹ FSA, *Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges* s 14 f.

såsom IFSB och AAOIFI. Anledningen är att ökad standardisering tros medföra minskad *Sharia*-risk samt gör det lättare för banker och investerare att förstå marknaden.¹⁶⁰

6 Kreditinstitut och finansiella institut i Sverige

6.1 Inledning

För de flesta hushåll är ett bostadsköp den största investeringen som någonsin görs. I regel sker en stor del av finansieringen någon form av bolån. Med bolån avses ett lån som tas i syfte att finansiera ett köp av till exempel villa eller lägenhet, men kan även innebära ett lån för att finansiera en renovering av den nuvarande bostaden. Ett bolån består vanligtvis av två eller tre delar. Dessa är bottenlån, topplån och kontantinsats. Den största delen av lånet består av bottenlån, 75-95 %, topplånet utgörs av 5-15 % av bolånet och kontantinsatsen 10-20 %. Ansökan om bolån görs hos bank eller bolåneinstitut (kreditinstitut). Bolånet betalas tillbaka genom amortering, vilket är en summa pengar som betalas varje månad. Denna summa täcker ränta samt avbetalning på det befintliga lånet.¹⁶¹ Bolån som utges av svenska kreditinstitut är räntebaserade, något som inte står i överensstämmelse med *Sharia*. Denna typ av lån är för många muslimer därför inte ett acceptabelt alternativ vid finansiering av bostadsköp, då det strider mot islamiska principer.¹⁶²

FI har i en promemoria konstaterat att det generellt sett inte finns några legala hinder för att driva islamisk bankverksamhet i Sverige. De anser även att islamiska finansiella tjänster och produkter bör kunna skapas under samma förutsättningar som för traditionella banker. Undersökningen har huvudsakligen omfattat de centrala rörelsereglerna för banker då FI endast har befogenhet på detta område. FI poängterade dock att i enlighet med dess normala rutiner kommer varje enskild ansökan om bankverksamhet att prövas för sig, tillsammans med de produkter och tjänster som banken avser att erbjuda. Islamisk fastighetsfinansiering var ett område som i nuläget ansågs medföra problem och kräva nya lösningar vid eventuell etablering av islamiska banker i Sverige. De befintliga upplägg som förekommer i islamiska banker är inte lämpliga i Sverige, framförallt på grund av att svenska kreditinstitut inte får äga fast egendom annat än för eget bruk.¹⁶³

¹⁶⁰ O.a.a. s 16 f.

¹⁶¹ Se exempelvis *Bo-ekonomen* s 7 f.

¹⁶² Wilson s 10

¹⁶³ FI, *Inga hinder för islamisk bankverksamhet i Sverige* s 1 f.

Än så länge finns i Sverige ingen bank som erbjuder ett paket med både inlåning och utlåning anpassat för muslimer. Abdallah Salah, ordförande för *Islamiska Förbundet i Sverige*, uttryckte till *Svenska Dagbladet* att ”en sådan bank skulle bli mycket intressant för många svenska konsumenter”. Enligt FI har hitintills inga islamiska banker sökt tillstånd för verksamhet i Sverige.¹⁶⁴ Det har dock rapporterats att *the Islamic Bank of Britain* planerar att öppna kontor i Sverige samt redan varit i kontakt med FI.¹⁶⁵ Med hänsyn till avsaknaden av en bank med en islamisk profil försöker svenska muslimer, som är intresserade av finansiella tjänster förenliga med sin tro, hitta andra lösningar. Ett alternativ har visat sig var *JAK (jord, arbete, kapital) Medlemsbank*, som är den första kooperativa räntefria banken i Sverige.¹⁶⁶ JAK Medlemsbank har tillstånd att bedriva bankrörelse och erbjuder såväl sparkonton som lån utan ränta. Medlemmarna erlägger istället en medlemsavgift samt en administrativ avgift för ett eventuellt lån. JAK verkar enligt dem själva för ett samhälle med ekonomiska spelregler som inte skapar klyftor mellan människor, samt är partipolitiskt- och religiöst obundet. När man öppnar ett konto på JAK blir man aktieägare med en andel i banken och en röst, vilket innebär att alla medlemmar har lika stort inflytande i den årliga omröstningen för styrelsen. Medlemmarna står för kapitalet, inte någon dominerande ägare, vilket innebär att banken är ekonomiskt oberoende.¹⁶⁷

Förekomsten av *Sharia*-anpassade tjänster i Sverige idag hänför sig till två områden, fondsparande samt försäkring. En aktör är *Avanza Bank* som erbjuder *Sharia*-fonden *Selector World Shariah Value* till sina kunder. Fonden registrerades av fondbolaget *Selector Management* i slutet av juli 2008, efter förfrågan från kunder, och var först i sitt slag i Sverige. *Selector World Shariah Value*, är en global fond med 110 bolag från hela världen, vilka utifrån islamiska kriterier har utsetts av *Dow Jones Sharia*-råd. Bland uppställda kriterier återfinns att bolagen inte får handla med vapen, alkohol, pornografi, banker eller övrig finansverksamhet.¹⁶⁸ *Folksam* säljer i samarbete med *Sveriges muslimska råd*, *Sharia*-prövade försäkringar och har även de för avsikt att erbjuda en fond speciellt riktad till troende muslimer. Det senare är ett projekt som utförs i samarbete med banken HSBC.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Dagens Industri, *Grönt ljus för islamiska banker*

¹⁶⁵ www.sr.se, *Islamisk bank kan öppnas i Sverige*

¹⁶⁶ JAK:s hemsida finns tillgänglig på arabiska

¹⁶⁷ www.jak.se

¹⁶⁸ www.avanza.se, se *Fondlista*

¹⁶⁹ Dagens Industri, *Grönt ljus för islamiska banker*

6.2 Lag om bank- och finansieringsrörelse

6.2.1 Allmänt

Risken för allvarliga störningar i betalningssystemet och kreditförsörjningen, med omfattande samhällsekonomiska kostnader som följd, anses motivera en reglering av banker och andra kreditinstitut. Målet för regleringen är att skapa ett stabilt finansiellt system med goda förutsättningar för konkurrens och hög effektivitet. Med en konkurrenskraftig finansiell sektor kan Sverige hävda sig bättre på den gemensamma marknaden för finansiella tjänster som för närvarande växer fram i Europa. Enligt lagstiftaren är en övergripande utgångspunkt att finansiella företag inte skall särregleras om det inte finns särskilda skäl för det. Eftersom reglering riskerar att hämma konkurrensen och minska effektiviteten i det finansiella systemet är det angeläget att så långt det är möjligt avgränsa regleringen till de områden där det utifrån skyddsvärde och skyddsbehov är motiverat.¹⁷⁰

Den svenska bankkrisen i början av 1990-talet föranledde en översyn av regelverket för banker och kreditmarknadsföretag, vilken utfördes av Banklagskommittén. Detta ledde sedermera fram till reformerade rörelseregler genom den nya lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse (BFRL). Finansdepartementet poängterade dock, utöver hänvisningar till bankkrisen, att även de senaste årens utveckling på det finansiella området tydliggjort ett behov av att reformera den finansiella lagstiftningen. Finansdepartementet framhöll att det skett en snabb utveckling av såväl data- och informationsteknologi som tekniker och metoder för riskhantering. Nya finansiella instrument och marknader hade utvecklats och internationaliseringen ökat, vilket medförde att den gällande regelstrukturen delvis blivit överspelad. Risken med ett föråldrat regelverk ansågs vara att det kan förhindra potentiellt effektiva lösningar samtidigt som det riskerar att inte begränsa utvecklingen av potentiellt skadliga fenomen. Istället ansågs att lagstiftningen bör ge så vida ramar att den uppmuntrar till konkurrens, genom användandet av olika tekniska lösningar samt produktutbud.¹⁷¹ Avregleringen har medfört en branschglidning som har lett till en minskning av skillnaderna mellan olika typer av finansiella företag, framför allt mellan bank- och försäkringskoncerner. Försäkringsbolag, hypoteksinstitut etcetera försöker utnyttja sin kundbas genom att expandera sitt finansiella produktsortiment med traditionella banktjänster, till exempel via nischbanker. Dessutom har ett flertal icke-banker, främst detaljhandelsföretag, börjat konkurrera om

¹⁷⁰ Ds 2002:5 s 105

¹⁷¹ Ds 2002:5 s 105

hushållens placerings- och betalningsvolymerna. Den ökande europeiska integrationen och framför allt monetärt samarbete kommer sannolikt att spåda på konkurrensen från utländska konkurrenter.¹⁷²

Målen med statens politik på det finansiella området är, som ovan angetts, att främja ett stabilt och effektivt finansiellt system med gott konsumentskydd. Vad som utmärker den finansiella sektorn är behovet av statliga åtgärder som stabiliserar systemet. Detta systemskyddsintresse sammanhänger med att det finns så kallade systemriskerna, det vill säga riskerna för att det finansiella systemet utsätts för betydande störningar som allvarligt kan skada dess funktionsförmåga. Staten kan emellertid begränsa och styra institutens risktagande genom olika former av rörelseregler. Det finns dock en uppenbar risk att alltför många och snäva regler kan skada effektiviteten i det finansiella systemet. Lagstiftaren har därför till uppgift att i många fall väga effektivitet mot stabilitet. Under senare år har rörelsereglerna fått en mer liberal utformning allteftersom regelverket har anpassats till vad som gäller inom EU. Ett centralt direktiv för banker och kreditmarknadsföretag är Europaparlamentet och rådets direktiv 2000/12/EG om rätten att starta och driva verksamhet i kreditinstitut (kreditinstitutsdirektivet). EU:s regler har i allmänhet formen av minimiregler. Detta innebär att det inte finns något formellt hinder för Sverige att tillämpa mer restriktiva regler än vad som tillämpas i resten av EU. Lagstiftaren är dock av meningen att det i många fall, av konkurrensskäl, kan vara svårt att upprätthålla strängare regler för kreditinstitut med svenskt verksamhetstillstånd. Det hindrar likväl inte att det kan finnas skäl att förändra vissa regler eller göra kompletteringar i syfte att stärka det finansiella systemets stabilitet.¹⁷³

6.2.2 Lagens tillämpningsområde

Med bankrörelse avses enligt BFRL 1 kapitel 1 3 § en rörelse i vilken ingår såväl betalningsförmedling via generella betalsystem som mottagande av medel som efter uppsägning är tillgängliga för fordringsägaren inom högst 30 dagar. Med finansieringsrörelse avses enligt BFRL 1 kapitel 1 4 §, näringsverksamhet som har till ändamål att ta emot återbetalningspliktiga medel från allmänheten, direkt eller indirekt via ett företag med vilket det finns ett nära samband. Definitionen omfattar också att lämna kredit och att ställa garanti för kredit eller att i finansieringssyfte förvärva fordringar eller upplåta lös egendom till nyttjande (leasing). Bank- och finansieringsrörelse får i Sverige som huvudregel drivas enbart

¹⁷² O.a.a. s 116 f.

¹⁷³ Ds 2002:5 s 106 f.

efter tillstånd av FI och står då under inspektionens tillsyn. Varje enskild ansökan om bankverksamhet prövas för sig, tillsammans med de produkter och tjänster som kreditinstitutet avser att erbjuda. De förutsättningar som uppställs för att FI skall medge tillstånd att driva bank- eller finansieringsrörelse framgår, utöver av BFRL, av förordningen (2004:329) om bank och finansieringsrörelse. Av FFFS 2004:9 följer kraven på vad en ansökan skall innehålla. Vidare skall det i samband med ansökan betalas in en avgift på 110 000 kronor till FI och en tillsynsavgift tillkommer årligen. Tillstånd att driva bankrörelse får ges för svenska aktiebolag, sparbanker och medlemsbanker. Ett bankaktiebolag, en sparbank eller en medlemsbank kallas i detta avseende för en bank. Tillstånd att driva finansieringsrörelse får ges för svenska aktiebolag och ekonomiska föreningar, vilka då går under beteckningen kreditmarknadsbolag och kreditmarknadsförening. Gemensamt utgör dessa kreditmarknadsföretag. Kreditinstitut är ett samlingsnamn för såväl banker som kreditmarknadsföretag.

Ett väsentligt kriterium för att ett företag skall anses bedriva finansieringsrörelse och utgöra ett kreditinstitut, är som ovan angetts, att verksamheten finansieras genom upplåning från allmänheten. Ett företag vars huvudsakliga verksamhet exempelvis är att lämna krediter, genom finansiering på annat sätt än upplåning av medel från allmänheten, betecknas istället som ett finansiellt institut. Vid utformningen av BFRL ställde sig lagstiftaren frågan huruvida det, sett ur kreditförsörjningssynpunkt, var önskvärt att även dessa finansieringsföretag, reglerades. Utöver systemskyddsintressen berördes härvid konsumentskyddsaspekten. Ett centralt konsumentskyddsintresse på det finansiella området anses vara intresset av att institut skall kunna fullfölja gjorda åtaganden. I förarbetena till BFRL framhövs att ett instituts lånekunder således har intresse av att kunna bedöma motpartens stabilitet. Som utomstående kan det dock vara svårt att bedöma finansiella företags tillförlitlighet. Detta gäller i särskilt hög grad hushåll och mindre företag. Konsumentskyddsintresset innefattar även vad som kan betecknas skälighet i behandlingen av kunder. När det gäller detta konsumentskyddsintresse, påpekade lagstiftaren att det visserligen var viktigt, men ansåg att det i första hand bör tillgodoses genom annan lagstiftning än den näringsrättsliga. Civilrättslig och marknadsrättslig reglering på finansieringsområdet finns bland annat i konsumentkreditlagen (1992:830), marknadsföringslagen (1995:450), olika lagar om avtalsvillkor och kreditupplysningslagen. Konsumentkreditlagen reglerar all kreditgivning till enskild medborgare i egenskap av privatperson. Lagen innehåller, förutom bestämmelser om god kreditgivningssed, bestämmelser om marknadsföring och information, kreditavtalets

utformning, ränta och avgifter, kontantinsatser, betalning av skuld i förtid samt bestämmelser om upphörande i förtid av kreditavtalet. I lagen (1194:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden finns såväl marknadsrättsliga bestämmelser om oskäliga avtalsvillkor som civilrättsliga bestämmelser om jämkning av avtalsvillkor etcetera.¹⁷⁴ Således finns det, utöver BFRL, ett relativt omfattande regelverk som syftar till att stärka konsumenternas ställning på bland annat det finansiella området.

Utgångspunkten för regleringen av kreditförsörjningen är EG:s definition av kreditinstitut, det vill säga kreditgivande institut som lånar upp medel från allmänheten.¹⁷⁵ I kreditinstitutsdirektivet är det visserligen skyddet för allmänhetens medel som står i fokus, men kreditgivningens kreditförsörjande roll i samhället anses vara en annan viktig faktor som kvalificerar kreditgivande verksamhet för reglering. Regleringen kan således även sägas utgöra ett betydande skydd för ett stabilt kreditförsörjningssystem.¹⁷⁶ Lagstiftaren presenterade argument för och emot reglering av finansieringsföretag, vilka inte finansierar sig från allmänheten, samt valde mellan två regleringslinjer. En mer begränsad regleringslinje som identifierades var att lämna de kreditgivande institut som ligger utanför kreditinstitutsdirektivet oreglerade. En annan regleringslinje som övervägdes var att tillämpa en mer maximal princip och i stort sett reglera alla finansieringsföretag och därmed all kreditgivning. Vid avvägningen fann man skäl att inta en mer selektiv hållning. Riskerna för omfattande avbrott i kreditgivningen bedömdes vara relativt begränsade. Att en dominerande del av samhällets kreditgivning sker via institut som omfattas av kreditinstitutsdirektivet och således måste lyda under regleringen, ansågs i sig vara anledning att inte utvidga regleringen av enbart kreditförsörjningsskäl. Ytterligare skäl var att varje reglering innebär kostnader samt att finansiella företag i möjligaste mån skall regleras som andra företag. Det framhölls vidare att det är angeläget att det reglerade området avgränsas så att det träffar de mest väsentliga verksamheterna. Denna väsentlighetsprincip är särskilt viktig för en effektiv tillsynsverksamhet vars tyngdpunkt måste ligga i att kontrollera och upprätthålla systemstabilitet. Det sågs som nödvändigt att begränsa antalet tillsynsobjekt i syfte att inrikta tillsynsresurserna mot de institut som är av tungivande betydelse för systemstabiliteten.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Ds 2002:5 s 154 f.

¹⁷⁵ O.a.a. s 5

¹⁷⁶ O.a.a. s 149 ff.

¹⁷⁷ Ds 2002:5 s 156

Det konstaterades att följderna av en mer återhållsam regleringslinje torde bli att kreditmarknaden i större utsträckning än tidigare skulle komma att omfattas av även oreglerade företag, samt att låntagarna därigenom skulle medges en ökad valfrihet att vända sig till såväl reglerade som oreglerade finansieringsföretag. Den pågående utvecklingen mot ökad internationalisering, harmonisering av olika regelverk samt förväntad ökning av gränsöverskridande verksamhet, var faktorer som bedömdes bidra till att öka mångfalden på marknaden samt låntagarnas valfrihet. Sett ur det perspektivet, ansåg lagstiftaren inte att en nästintill heltäckande inhemsk reglering med syftet att ytterligare stärka stabiliteten i kreditförsörjningen, var vare sig tillräckligt angelägen eller önskvärd. Staten såg istället en möjlighet att bidra till bredd och mångfald på kreditmarknaden genom att skapa förutsättningar för olika slags företag att delta.¹⁷⁸ Vidare anfördes att granskning och utvärdering av instituten delvis måste kunna överlåtas till marknaden, samt att det bör finnas ett ömsesidigt intresse av att skapa förtroende hos såväl kunder som finansiärer. Slutligen framhölls det att vissa institut kan finna det fördelaktigt att stå under statlig tillsyn. Företag bör därför kunna välja verksamhetsinriktning och finansieringsform och därvid också välja att stå under tillsyn och leva upp till olika regelkrav eller inte. Dessutom kan institut vilja bli godkända som kreditinstitut för att erhålla ett så kallat europapass, det vill säga en möjlighet att bedriva finansiell verksamhet i andra EU-länder. Det påpekades dock att det kan finnas behov för kunden att känna till om dess motpart är ett reglerat institut eller inte.¹⁷⁹

Vid tidpunkten för reformen var strukturen på den svenska kreditmarknaden sådan att finansbolagens utlåning och finansiella leasing, utgjorde omkring 5 procent av den totala utlåningen. Av finansbolagsutlåningen utgjorde den del som inte var finansierad från allmänheten, och inte heller med medel som härrörde från bolag inom bankkoncerner, omkring 10 procent. Det bedömdes således vara en totalt sett mycket begränsad del av den dåvarande kreditmarknaden som efter reformen inte skulle falla under reglering och tillsyn av FI. Om detta förhållande i väsentlig utsträckning skulle förändras anmärktes att behov av att göra nya avvägningar eventuellt skulle uppkomma.¹⁸⁰ På grund av den mer selektiva hållning som intogs vad gäller reglering, står finansiella institut idag inte under FI:s tillsyn. Enligt lagen (1996:1006) om anmälningsplikt avseende viss finansiell verksamhet skall dock verksamheten registreras hos FI. Vidare kontrollerar FI finansiella instituts ägare, ledning och

¹⁷⁸ O.a.a. s 151 f.

¹⁷⁹ Ds 2002:5 s 156

¹⁸⁰ O.a.a. s 153

de interna reglerna om penningtvätt. Ett finansiellt institut definieras enligt BFRL 1 kapitel 5 § 7 punkten som bland annat ett företag som inte är ett kreditinstitut, men vars huvudsakliga verksamhet består i att utföra en eller flera av vissa särskilt uppräknade verksamheter utan att vara tillståndspliktig enligt BFRL 2 kapitel 1 §. Dessa verksamheter framgår av BFRL 7 kapitel 1 § andra stycket 2-10 och 12 punkten. Det är exempelvis fråga om kreditgivning, betalningsförmedling och ekonomisk rådgivning. Finansiella institut omfattas av lagen (1993:768) om åtgärder mot penningtvätt. Bryter ett finansiellt institut mot en bestämmelse i penningtvättslagen eller mot föreskrifter som meddelats med stöd av lagen, kan FI förelägga institutet att göra rättelse. Om rättelse inte görs, kan inspektionen förelägga institutet att upphöra med verksamheten. Detsamma skall gälla om institutet inte lämnar inspektionen begärda upplysningar om verksamheten som behövs för att inspektionen skall kunna kontrollera att lagen följs. Finansiella institut skall därför, som tidigare nämnts, anmäla sin verksamhet till FI för registrering.¹⁸¹

Bestämmelsen i BFRL 2 kapitel 3 § medger ett antal undantag från tillståndsplikt för finansieringsrörelse. Relevant för denna utredning är punkten 4 som från tillståndsplikt undantar finansieringsverksamhet som består av finansiering av tjänster som erbjuds eller varor som framställs eller säljs av företaget ifråga. Undantaget gäller även för det fall att det i företaget förekommer upplåning från allmänheten. Finansiering i samband med avsättning av tjänster som erbjuds eller varor som framställs eller säljs av ett annat företag i samma koncern eller med annat nära samband omfattas inte av undantaget och är således tillståndspliktig om medel för verksamheten anskaffas från allmänheten. Detta till följd av att ett sådant undantag inte bedömdes vara förenligt med EG-rättens definition av kreditinstitut. Enligt förarbetena föreligger nära samband om företagen leds av samma eller i huvudsak samma personer, eller om vinsten av företagens verksamhet helt eller till betydande del skall, direkt eller indirekt tillfalla samma eller i huvudsak samma personer. Bakgrunden till regleringen är att det för producerande företag ibland finns ett behov, utöver möjlighet att sälja med betalningsanstånd, av att finansiera avsättningen av egentillverkade produkter eller erbjudna tjänster. I promemorian framhölls att detta torde vara vanligast när det gäller större maskiner och liknande, samt att finansieringsbehovet föreligger både gentemot de återförsäljare som har behov av att ha ett lager av kapitalkrävande visningsobjekt hemma och gentemot slutkunderna.¹⁸² Definitionen av kreditinstitut i BFRL skiljer sig från definitionen av

¹⁸¹ O.a.a. s 181

¹⁸² Ds 2002:5 s 169 f.

kreditinstitut i artikel 4 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/48/EG om rätten att starta och driva verksamhet i kreditinstitut. Ett kreditinstitut enligt BFRL innefattar inte icke-tillståndspliktiga företag utan dessa utgör istället finansiella institut enligt ovan.

6.3 Riskhantering

6.3.1 Olika riskkategorier

Ett kreditinstituts traditionella verksamhet är att agera intermediär mellan sparare och låntagare samt att tillhandahålla betalningstjänster. Kärnverksamhet består således av inlåning, utlåning samt betalningsförmedling.¹⁸³ Finansiell riskhantering utgör en självklar del i ett kreditinstituts verksamhet. Dess lönsamhet är dessutom i allra högsta grad beroende av dess förmåga att hantera risker av olika slag. Huvuddelen av de risker ett kreditinstitut är exponerat för tar kreditinstitutet på sig som en integrerad del av det löpande affärsutbytet med kunderna.¹⁸⁴ Tillvägagångssättet i riskhanteringen beror på vilken typ av risk det är fråga om. Vissa risker kan elimineras helt. Diversifiering av kreditportföljen är ett exempel på eliminering av diversifierbara risker. Risker som inte kan diversifieras bort, så kallade systematiska risker, kan undvikas genom transferering till andra aktörer. Detta kan ske genom riskgardering med derivat. De mest väsentliga risktyper som banker utsätts för i sin normala rörelse är finansiella risker, det vill säga marknads-, likviditets- och kreditrisker. Härutöver förekommer operativ risk.¹⁸⁵

Marknadsrisk är risken att en tillgångs marknadsvärde ändras negativt. Förändringar i aktiekurser, växelkurser och räntor är för banker vanliga orsaker till sådana värdeförändringar. Vidare har likviditetsrisk har att göra med risken för att banken inte har tillgång till tillräckligt mängd likvida medel för att exempelvis kunna möta kunders behov, återbetala skulder som löper ut, hjälpa dotterbolag med kapitalbehov eller genomföra någon annan nödvändig transaktion eller investering som kräver likviditet. Även om det finns flera sätt att anskaffa likviditet hänger denna risk framförallt ihop med möjligheten för banken att refinansiera sig på interbankmarknaden. Eftersom denna möjlighet i sin tur hänger ihop med bankens soliditet, är en banks likviditetsrisk i princip beroende av bankens soliditet. Kreditrisk kan definieras som risken att en part i en finansiell transaktion inte uppfyller villkoren i kontraktet och förorsakar fordringsägaren kapital- eller ränteförluster, eller ökade kostnader. Bankens innehav av till exempel kreditfordringar är således förenade med kreditrisk, det vill säga risk

¹⁸³ O.a.a. s 113

¹⁸⁴ O.a.a. s 120 f.

¹⁸⁵ Ds 2002:5 s 119

för att låntagaren inte uppfyller sina åtaganden mot banken vad gäller betalning av räntor och amorteringar på avtalad tid. I kategorin kreditrisker inryms också risken för att en motpart inte kan fullfölja en värdepappers- eller betalningstransaktion vid likviditetstidpunkten så att banken åsamkas förluster. Denna risk benämns motpartsrisk.¹⁸⁶

Operativ risk, som ibland också kallas administrativ risk, kan för banker å andra sidan i princip innefatta risk för alla typer av förluster som inte är direkt hänförliga till de finansiella riskerna. Operativ risk kan i sin tur indelas i tre kategorier; handläggningsrisk, intern kontrollrisk och teknisk risk. Handläggningsrisk är risken för felaktigheter vid affärsavslut, affärsregistreringar, avstämning, redovisning eller av motsvarande orsaker uteblivna intäkter eller förluster. Den interna kontrollrisken avser risken för att medarbetare bryter mot interna (eller externa) regler och riktlinjer och orsakar förluster, till exempel genom att överskrida handelslimiter eller på ett sätt ta positioner som inte är förenliga med bankens önskade riskprofil. Den tekniska risken är att de system som används för affärshantering och värdering fallerar eller ger felaktiga utdata och därmed orsakar felaktiga beslut med merkostnader eller förluster som följd. Till den tekniska risken hör även faran för telekommunikationsfel och datasystemshaverier.¹⁸⁷

6.3.2 De centrala rörelsereglerna för kreditinstitut

Det existerar tre övergripande rörelseregler som kreditinstitut har att förhålla sig till. Dessa återfinns i BFRL 6 kapitel 1-3 §§ och berör soliditet, likviditet, riskhantering samt genomlysning. Ett kreditinstituts rörelse skall drivas på ett sådant sätt att dess förmåga att fullgöra sina förpliktelser inte äventyras. Rörelsen skall också bedrivas och organiseras på ett sådant sätt att institutets ställning kan överblickas samt även i övrigt vara sund. En grundförutsättning för en lyckosam riskhantering är att riskerna i rörelsen identifieras och mäts på ett ändamålsenligt sätt. Ett institut skall därför identifiera, mäta och internt rapportera samt ha kontroll över de risker som dess rörelse är förknippad med. Institutet skall härvid se till att det har en tillfredsställande intern kontroll. För att uppfylla detta krav skall det åtminstone ha metoder som gör det möjligt att fortlöpande värdera och upprätthålla ett kapital som till belopp, slag och fördelning är tillräckligt för att täcka arten och nivån på de risker som det är eller kan komma att bli exponerat för.¹⁸⁸ Kreditinstitutet skall utvärdera dessa metoder för att säkerställa att de är heltäckande. Viss vägledning av vad som i allmänhet

¹⁸⁶ O.a.a. s 119 f.

¹⁸⁷ Ds 2002:5 s 120

¹⁸⁸ Prop. 2002/03:139 s 1 ff.

avses med intern kontroll finns i FI: s allmänna råd (2005:1) om styrning och kontroll av finansiella företag. Styrelsen bör se till att företagets hantering av risker och uppföljningen av företagets risker är tillfredsställande, samt för detta ändamål bör det fastställas interna regler i fråga om riskhanteringen och riskkontrollen. Det bör löpande säkerställas att dessa regler följs.¹⁸⁹ Det bör finnas en samlad funktion i företaget för självständig riskkontroll. Funktionen bör informera styrelse, ledning och i övrigt dem som har behov av informationen. Informationen bör ge en allsidig och saklig bild av företagets risker samt innehålla analyser av utvecklingen av riskerna. Uppgifterna bör inte utföras av befattningshavare som arbetar med den dagliga affärsverksamheten.¹⁹⁰

6.3.3 Kreditprövning

Enligt BFRL 8 kapitel 1 § skall ett kreditinstitut innan det beviljar en kredit pröva risken för att de förpliktelser som följer av kreditavtalet inte kan fullgöras. Regler om kreditprövning finns även i konsumentkreditlagen. Någon kreditprövning behöver inte göras i de situationer som anges i 5 a § andra och tredje styckena konsumentkreditlagen. Reglerna om kreditprövning skall enligt BFRL 8 kapitel 4 § även tillämpas vid ingående av avtal om kreditliknande engagemang, såsom leasing och ställande av garantier. Syftet med kravet på kreditprövning är i huvudsak att motverka överskuldssättning hos konsumenten.¹⁹¹ En kreditprövning sker även till undvikande av att kreditinstitutet gör kreditförluster och i förlängningen i syfte att skydda insättarnas pengar. Ett kreditinstituts kreditprövning skall enligt BFRL 8 kapitel 2 § vara organiserad så att den som fattar beslut i ett ärende har tillräckligt beslutsunderlag för att bedöma risken med att bevilja krediten. Reglerna om soliditet, riskbegränsning och genomlysbarhet är styrande för det enskilda institutets agerande även vad gäller kredithanteringen.¹⁹²

En kreditprövning går sålunda ut på att kreditinstitutet undersöker den kreditsökandes återbetalningsförmåga, det vill säga hans förväntade möjlighet att betala ränta och amorteringar på den önskade krediten. Sammantaget skall denna bedömning leda fram till att förpliktelserna på goda grunder kan förväntas bli fullgjorda. Det åligger det enskilda institutet att skapa tillförlitliga rutiner för kreditprövningen. Det finns inga uttryckliga regler i lagstiftningen om vad en kreditprövning skall omfatta. Av FI: s allmänna råd och

¹⁸⁹ FFFS 2005:1, 4:1

¹⁹⁰ O.a.a. 4:3

¹⁹¹ Karnov kommentar till konsumentkreditlagen 5 a §

¹⁹² Ds 2002:5 s 246

Konsumentverkets riktlinjer framgår dock att en kreditprövning skall ske på ett omsorgsfullt och noggrant sätt. I normala fall innebär det att kreditinstitutet bör undersöka en kreditsökandes inkomst, skuldsättning, borgensåtaganden, större regelbundna utgifter för till exempel hushåll, bostad och resekostnader. Av förarbeten följer att institutet bör ta ställning till bland annat låntagarens ekonomiska situation och säkerheter som ställs av låntagaren eller tredje man. Även villkoren för krediten, till exempel volym, ränta och löptid, inverkar på låntagarens fullgörelseförmåga. Vilken vikt olika förhållanden tillmäts i beslutsprocessen beror dels på vilken form av kredit det är frågan om, dels hur bankens befintliga portfölj ser ut. Ett steg i beslutsprocessen är en bedömning av dels risken för att låntagaren inte kommer att betala, dels den påverkan på portföljrisken som lånet innebär. Dessa faktorer avgör i sin tur vilka villkor som kreditinstitutet skall ställa för att bevilja den sökta krediten.¹⁹³ Kreditprövning behöver inte göras om näringsidkaren på grund av sin kännedom om konsumenten eller andra omständigheter har grundad anledning att utgå från att konsumenten har ekonomiska förutsättningar att fullgöra vad han eller hon åtar sig.¹⁹⁴ Värt att notera är att ett kreditinstitut aldrig har en skyldighet att bevilja en kredit även om den kreditsökande har återbetalningsförmåga och kan lämna en betryggande säkerhet för den sökta krediten.

6.4 Ett kreditinstituts verksamhet och innehav av egendom

I BFRL 7 kapitel 1 § anges att ett kreditinstitut endast får driva finansiell verksamhet och sådan verksamhet som har ett naturligt samband med den. Utöver detta finns där en exemplifierande, icke-uttömmande förteckning över tillåtna verksamhetsgrenar för ett kreditinstitut. Utformningen av verksamhetsreglerna för banker och kreditmarknadsföretag skall ses mot bakgrund av EG-rätten. I kreditinstitutsdirektivet finns det en förteckning över vilka verksamhetsgrenar ett kreditinstitut auktoriserat i en medlemsstat och ett finansiellt institut får tillhandahålla inom unionen.¹⁹⁵ Ett kreditinstitut får i sin verksamhet bland annat låna upp medel, lämna och förmedla kredit, medverka vid finansiering etcetera. Ett kreditinstituts möjlighet att driva icke-finansiell verksamhet behandlades i förarbetena och argument för och emot presenterades. Med hänsyn till de risker och problem som identifierades, gjordes den samlade bedömningen att det, även om man såg vissa fördelar med icke-finansiell verksamhet ej fanns tillräckliga skäl att tillåta bedrivandet av sådan verksamhet inom ramen för ett kreditinstitut. Det noterades samtidigt att det under lagstiftningsarbetets

¹⁹³ Prop. 2002/03:139 s 322 f.

¹⁹⁴ Konsumentkreditlagen 5 a § första och andra stycket

¹⁹⁵ Ds 2002:5 s 218

gång, inte framkommit något uttalat behov från institutens sida att engagera sig i icke-finansiell verksamhet. Även remissinstansernas inställning var en bidragande orsak till lagstiftarens val. Bland annat invände FI under remissbehandlingen mot att öppna upp mot icke-finansiell verksamhet. Inspektionen framhöll främst kreditinstitutens otillräckliga möjligheter och kunskaper att hantera olika risker som följer med icke-finansiell verksamhet och motsvarande tillgångar. Utöver att nya och oprövade verksamheter kan infogas i den egna rörelsen kan enligt FI till exempel engagemang inom det kommersiella fastighetsområdet komma att utvidgas vid sidan av den kreditgivning som sker till denna sektor. FI menade att svårigheterna att bedöma olika risker i denna bransch var väldokumenterade. Det bör dock framhållas att Banklagskommittén gjorde den sammanfattade bedömningen att icke-finansiell verksamhet borde tillåtas i begränsad omfattning. Enligt kommittén kan många verksamheter inom kärnområdet för bank- och finansieringsverksamheten vara lika eller mer riskabla än många icke-finansiella verksamheter. De menade att ökad diversifiering av kreditinstitutens verksamhet kan leda till effektivitetsvinster i det finansiella systemet, vilket kommer allmänheten tillgodo. Deras ståndpunkt fick emellertid inte gehör.¹⁹⁶

Ett kreditinstitut får vidare, enligt BFRL 7 kapitel 2 §, endast inneha sådan egendom som behövs för att driva verksamhet som är tillåten för institutet.¹⁹⁷ Denna begränsning gäller dock inte förvärv av egendom till skyddande av fordran. Förbudet mot förvärv av aktier och andelar har även det luckrats upp och ägande av aktier och andelar är således numera tillåtet med de begränsningar som anges i BFRL 7 kapitel 9-11 §§. Kreditinstitutens egendomsinnehav begränsas också, utöver vad som följer av 7 kapitlet 2-12 §§, ytterst av de allmänna reglerna i 6 kapitlet om soliditet och likviditet, riskhantering samt genomlysning och även av vissa speciella regler, till exempel regler om stora exponeringar enligt lagen (2006:1371) om kapitaltäckning och stora exponeringar.¹⁹⁸ En grundläggande princip lagstiftaren gett uttryck för är således att kreditgivning och ägande skall hållas isär. Nämda princip har motiverats med att kreditinstitut inte skall delta i spekulation och risktagande, samt att kreditinstitut skall ägna sig åt kreditgivning och vara oberoende i denna roll. Vidare har ansetts att kreditinstitut av maktkoncentrationsskäl inte bör ha betydande ägarintressen i näringslivet. Principen att kreditgivning och ägande skall hållas åtskilda kan även ses som ett uttryck för den vikt lagstiftaren fäst vid kreditinstitutens intermedierande funktion i det finansiella systemet. På

¹⁹⁶ Ds 2002:5 s 219 ff.

¹⁹⁷ Karnov kommentar till BFRL 7 kapitel 2 §

¹⁹⁸ Ds 2002:5 s 227

samma sätt som tidigare var fallet ifråga om aktier råder ett principiellt förbud för bankerna att förvärva fast egendom. Det principiella förbudet att förvärva fast egendom vilar i huvudsak på uppfattningen att placeringar i fast egendom är att betrakta som jämförelsevis illikvida placeringar. Eftersom inlåning, som ur insättarnas synvinkel är att betrakta som en mycket likvid placering, i kombination med att illikvida placeringar kan leda till att ett kreditinstitut under vissa förhållanden får svårt att möta uttagsanspråk från insättarna, har förvärv och innehav av fast egendom ansetts olämpligt för kreditinstitut. Till detta kommer att ett fastighetsinnehav medför exponering för marknadsriskerna som inte hanteras av det bankrättsliga regelverket. Förbudet för kreditinstitut att förvärva annan egendom än sådan som behövs för verksamhetens bedrivande kan vidare sägas medföra att banksystemets resurser kanaliseras mot kapitalförsörjningen i samhället.¹⁹⁹

7 Sammanfattande slutsatser och analys

Flera europeiska affärsbanker uppfattar islamiska banktjänster som en möjlighet att skapa ny lönsam affärsverksamhet. De betraktar inte kravet på undvikandet av ränteinstrumentet, till följd av förbudet mot *riba*, såsom ett oöverstigligt hinder. Trots att islam ofta betraktas som oerhört normativ och restriktiv, tillhandahåller islamiskt bankväsende fler valmöjligheter och utgör ett kompletterande alternativ, till vad som erbjuds på den konventionella finansmarknaden. Den islamiska banken existerar inte endast för att bemöta konkurrens från utländska räntebaserade banker. Många anser att dess primära funktion snarare är att, genom finansiella tekniker anpassade till *Sharia*, mobilisera och aktivera ekonomiska resurser hos muslimska medborgare, resurser som annars inte skulle ha kommit samhälle eller affärsliv till nytta. Enligt FI föreligger inte några generella hinder för en islamisk bank att etablera sig i Sverige. Emellertid kan enskilda produkter och tjänster, som en islamisk bank avser att erbjuda, komma att stå i strid med svensk lagstiftning och således ej vara tillåtna.

Fastighetsfinansiering i enlighet med *Sharia* uppvisar skillnader gentemot de bolåneupplägg som förekommer i konventionella banker. Till skillnad från den sedvanliga lånestrukturen är, för metoder såsom *murabaha* och *diminishing musharakah*, ett karaktäristiskt drag att banken vid någon tidpunkt får direkt eller indirekt besittning över fastigheten i fråga, och följaktligen utsätts för de risker som är förknippade med äganderätten.

¹⁹⁹ Falkman s 400

Ett kreditinstitut får enligt BFRL endast driva finansiell verksamhet och sådan verksamhet som har ett naturligt samband med den. Därutöver får det, med några få undantag, endast inneha sådan egendom som behövs för att driva denna verksamhet. Följaktligen föreligger ett principiellt förbud för kreditinstitut att förvärva fast egendom. Detta förbud vilar i huvudsak på uppfattningen att placeringar i fast egendom är att betrakta som jämförelsevis illikvida och kan leda till att ett kreditinstitut, under vissa förhållanden, får svårt att möta uttagsanspråk från insättare. Icke-finansiell verksamhet och motsvarande tillgångar, såsom fastighetsinnehav, medför exponering för marknadsrisker vilka kreditinstitut anses ha otillräckliga möjligheter och kunskaper att hantera. Till följd av de svenska reglerna om kreditinstituts verksamhet och ägande, föreligger sålunda hinder för en islamisk bank att erbjuda *Sharia*-förenlig fastighetsfinansiering på den svenska marknaden, såsom den utövas i bland annat Storbritannien. Ett företag som vill erbjuda dylika finansiella tjänster till den muslimska befolkningen i Sverige behöver därmed vid en eventuell etablering skraddarsy nya *Sharia*-förenliga upplägg och lösningar.

BFRL omfattar dock endast kreditinstitut. Övriga finansiella institut hamnar utanför lagens tillämpningsområde, vilket innebär att de ej är tillståndspliktiga eller står under FI:s tillsyn. Vi har identifierat två möjliga alternativ för att strukturera finansiell verksamhet som avser att tillhandahålla tjänster för islamisk fastighetsfinansiering i Sverige. För att ett företag skall betraktas som ett kreditinstitut vilket bedriver finansieringsrörelse, uppställer BFRL kravet att verksamheten finansieras genom upplåning från allmänheten. Ett företag vars huvudsakliga verksamhet är att lämna krediter, genom finansiering på annat sätt än upplåning från allmänheten, betecknas istället som ett finansiellt institut. Således torde ett företag kunna erbjuda islamisk fastighetsfinansiering i Sverige, såvida det ej tar emot återbetalningspliktiga medel från allmänheten. Genom att strukturera verksamheten på detta vis kan företag dock inte erbjuda konsumenter ett paket med både islamisk ”inlåning” samt ”utlåning”, då det skulle leda till att verksamheten definieras såsom en finansieringsrörelse. Islamiska företag som finansieras genom exempelvis utländska investerare kan således endast erbjuda tjänster för kreditgivning, till exempel genom *murabaha*, *ijara* och *diminishing musharakah*. Av intresse är att med allmänheten även avses en bank eller annat finansiellt företag som i sin tur tar emot medel från allmänheten, med vilket ett nära samband kan anses föreligga. Detta omöjliggör således finansiering genom andra koncernbolag vilka bedriver tillståndspliktigt bank- eller finansieringsrörelse. Vidare betraktas enligt BFRL ett företag som erbjuder finansiering i samband med avsättning av tjänster som erbjuds eller varor som framställs eller

säljs av företaget i fråga, även det såsom ett icke-tillståndspliktigt finansiellt institut. Detta undantag är intressant för det företag som vill erbjuda konsumenter en paketslösning med både islamisk ”inlåning” samt ”utlåning”, då undantaget även gäller för det fall att det i företaget förekommer upplåning från allmänhet. Genom att bedriva verksamhet i ett kombinerat fastighets- och finansieringsföretag träffas man således inte av de begränsningar som återfinns i BFRL, avseende verksamhetens art samt tillåtet egendomsinnehav. Denna konstruktion kan komma ifråga för nybyggnation genom användning av *istisna*, en metod vars användning är utbredd av islamiska banker vid finansiering av uppförandet av byggnader och bostadshus.

Målen med statens politik på det finansiella området är att främja ett stabilt och effektivt finansiellt system med gott konsumentskydd. Ett centralt konsumentskyddsintresse på det finansiella området anses vara att institut skall kunna fullfölja gjorda åtaganden. De tre övergripande rörelsereglerna som berör soliditet och likviditet, riskhantering samt genomlysning innebär bland annat att ett kreditinstituts rörelse skall drivas på ett sådant sätt att dess förmåga att fullgöra sina förpliktelser inte äventyras. Gemensamt för de två ovan illustrerade alternativen för islamisk fastighetsfinansiering i Sverige, är att företagen inte behöver ta hänsyn till det regelverk som gäller för kreditinstitut. Deras kunder kan således inte förlita sig på FI:s tillsyn och kontroll, vilket kan medföra att de hamnar i en sämre position än övriga konsumenter. Det är vidare svårt för utomstående att på egen hand bedöma finansiella företags tillförlitlighet. Detta gäller i särskilt hög grad privatpersoner och hushåll. Konsumentskyddsaspekten innefattar även ett krav på skälighet i behandlingen av kunder. Härvid finns dock utöver BFRL, ett relativt omfattande regelverk som syftar till att stärka konsumenternas ställning på det finansiella området. Det kan nämnas att regler om kreditprövning med mera återfinns i konsumentkreditlagen.

Lagstiftaren har att begränsa och styra institutens risktagande genom olika former av rörelseregler, det finns emellertid en uppenbar risk att alltför många och snäva regler kan skada effektiviteten i det finansiella systemet. Lagstiftaren har därför till uppgift i många fall att väga effektivitet mot stabilitet. Eftersom reglering riskerar att hämma konkurrensen och minska effektiviteten i det finansiella systemet, är det angeläget att så långt det är möjligt avgränsa regleringen till det område där det utifrån skyddsvärde och skyddsbehov är motiverat. De mest väsentliga risktyper som kreditinstitut samt finansiella institut utsätts för i sin normala rörelse är finansiella risker, det vill säga marknads-, likviditets- och kreditrisker. Till detta kan läggas operativ risk. Även om det finns många risker som är gemensamma för

alla institut följer av bland annat FSA:s erfarenhet att det finns en rad risker och problem som är specifika för islamiska banker, vilka kräver särskild hantering. Till följd av islamiska bankers fastighetsinnehav utsätts de för en större marknadsrisk, det vill säga risken att egendomens marknadsvärde ändras negativt. Vidare står även islamiska banker inför en operativ risk, i form av risken att deras transaktioner och instrument ej är *Sharia*-förenliga, vilket är en risk främmande för konventionella kreditinstitut. I Storbritannien har FSA valt att inte lägga sig i de religiösa aspekterna av det islamiska bankväsendet, men understryker vikten av att klarlägga exakt vilken roll en SSB har i varje företag. FSA vill framförallt veta om och i så fall hur SSBn påverkar driften av verksamheten, med andra ord måste det fastställas huruvida SSB-medlemmarna har en verkställande eller rådgivande funktion. Utvecklingen i Storbritannien resulterade i att lagstiftaren, för att upprätthålla systemskyddet men framförallt konsumentskyddet, införlivade islamiska produkter och tjänster i det befintliga regelverket samt i vissa fall modifierade detsamma.

De ovan presenterade alternativen för islamisk fastighetsfinansiering i Sverige illustrerar endast den möjlighet som finns att kringgå begränsande lagstiftning. Huruvida dessa verksamhetsstrukturer är attraktiva och kan generera lönsamhet ligger utanför ramen för denna utredning att ta ställning till. Med hänsyn till den rådande finanskrisen, konsumenters rädsla och oro samt den utbredda önskan om mer skydd, fler krav och bättre insyn, ifrågasätter vi det faktiska intresset hos konsumenter att vända sig till oreglerade finansiella institut. Om den islamiska banksektorn trots dessa hinder utvecklas, är det troligt att lagstiftaren kommer att behöva ta ställning till liknande problem som de FSA har utrett. Värt att notera är dock att den finansiella marknaden och efterfrågan av islamiska banktjänster i Storbritannien, med stor sannolikhet inte överensstämmer med de rådande förutsättningarna i Sverige. Därmed är det inte säkert att de lösningar som FSA funnit är applicerbara här.

Lagstiftaren kan även välja att inta en pro-aktiv roll och arbeta för att främja utvecklingen av islamiska banktjänster, och har då att ta ställning till behovet av att anpassa regleringen så att islamisk fastighetsfinansiering blir möjlig inom ramen för det tillståndspliktiga systemet. I förarbetena till BFRL framhölls att lagstiftningen bör verka för ökad konkurrens genom att uppmuntra användningen av olika lösningar samt produktutbud. Anledningen till dåvarande reform var delvis att nya finansiella instrument och marknader hade utvecklats samt internationaliseringen ökat, vilket medförde att den gällande regelstrukturen delvis blivit överspelad. Således finns viljan att främja nya, innovativa produkter och metoder samt att

verka för konkurrensfrämjande flexibilitet i systemet. Samtliga krav som uppställs på finansiella aktörer måste emellertid stå i proportion till de kostnader och fördelar som de medför. Marknaden för islamisk fastighetsfinansiering skiljer sig i hög grad från marknaden för konventionella bolån. Islamisk fastighetsfinansiering är en förhållandevis liten nisch av marknaden som är svår och dyr att etablera sig på. Frågan är därför huruvida det med hänsyn till kostnadsaspekten är önskvärt att tillämpa de nuvarande rörelsereglerna, som gäller för kreditinstitut, på islamiska finansiella företag?

Sammanfattningsvis kan framhållas att det är efterfrågan som styr utvecklingen. Med största sannolikhet vill islamiska banker, utöver att verka för islams överordnade syfte att främja samhällets bästa, även generera vinst. Historiskt sett har utvecklingen drivits av att man betraktat den muslimska befolkningen som en potentiell, ny kundkrets. När de första *Sharia*-förenliga sparbankerna inrättades i Egypten på tidigt 1960-tal var den bakomliggande tanken att få tillgång till de sparade medel som jordbrukare och arbetare i Nilens deltaområde förfogade över, men inte ville placera i det västerländska finansiella systemet. En relevant fråga för lagstiftaren att ta ställning till, är ifall en sådan potentiell kundkrets existerar i Sverige idag.

Vid första anblick kan islamska banktjänster och bakomliggande koncept te sig besynnerliga och exotiska. Förbud som *riba* är främmande för de flesta i västvärlden då ränteinstrumentet genomsyrar vårt finansiella system. Icke desto mindre kan liknande koncept återfinnas i väst, då ränta i viss utsträckning kan betraktas som ocker och begränsas i denna form. Även vad *gharar* representerar inom islam återspeglas i de västerländska kraven på kontraktuell förutsebarhet och rättvisa samt i konsumentskyddslagstiftningen. Vidare är den praktiska följderna av användningen av islamiska instrument och metoder, trots dess utåt sett annorlunda struktur, ibland så gott som identisk med effekten av dess konventionella motsvarigheter. Detta då alla finansiella system har att göra med samma praktiska problem, och samtliga former av finansieringsupplägg som förekommer presenterar lösningar på dessa.

5 Källförteckning

Litteratur

Ayub, Muhammad, *Understanding Islamic Finance*, John Wiley & Sons Ltd, Sussex, 2007

El Gamal, Mahmoud, *A Basic Guide to Contemporary Islamic Finance*, Rice University, Houston, 2000

Falkman, Henric, *Bankrörelse –Risker och riskhantering i banker*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2002

Hallaq, Wael B., *The Origins and Evolution of Islamic Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005

Hjärpe, Jan, *Shari'a – Gudomlig lag i en värld i förändring*, Norstedts, Stockholm, 2005

Kazarian, Elias, *Finance and Economic Development – Islamic Banking in Egypt*, Lund, 1991

Mills, Paul S., Presley, John R., *Islamic Finance: Theory and Practice*, Macmillan Press Ltd, London, 1999

Samuelsson, Jan, *Islamisk ekonomi*, Studentlitteratur, Lund, 2000

Thomas, Abdulkader, Cox, Stella, Kraty, Bryan, *Structuring Islamic Finance Transactions*, Euromoney Books, London, 2005

Warde, Ibrahim, *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2000

Offentligt tryck

Prop. 2002/03:139 *Reformerade regler för bank- och finansieringsrörelse*

Prop. 2006/2007:115 *Ny lag om värdepappersmarknad*

Ds 2002:5 *Reformerade bank- och finansieringsrörelse regler*

Promemoria Finansinspektionen, *Inga hinder för islamisk bankverksamhet i Sverige*, FI Dnr 08-7999, 2008-08-28

Artiklar

Dagens Industri, *Grönt ljus för islamiska banker*, 2008-09-01

Financial Services Authority, *Islamic Banking in the UK*, Briefing Note B N016/06, 2006-03-09

Financial Services Authority, *Home revisions and Islamic mortgages get new consumer protections*, FSA/PN04 1/2006, 2006-04-27

Financial Services Authority, *Islamic Finance in the UK: Regulations and Challenges*, november 2007

Financial Services Authority, *Regulation of Home reversions and Home Purchase Plans*, Volume 1 – Consultation Proposals, april 2006

Flood, Linda, *Premiär i Sverige för islamisk fond*, Dagens Nyheter, 2008-08-27

Grais, Wafik, Pelle Grini, Matteo, *Corporate Governance and Shariah Compliance in Institutions Offering Islamic Financial Services*, World Bank Policy Research Working Paper, 4054, november 2006

Nylander, Johan, *FI i Sverige förbereder muslimska finanstjänster*, Dagens Industri, 2008-03-11

Solé, Juan, *Introducing Islamic Banking into Conventional Banking Systems*, IMF Working Paper WP/07/175, 2007

Wilson, Rodney, *Islamic Finance in Europe, MUSMINE, Muslim Minorities in Europe, RSCAS Policy Paper 2007/02*

Internet

www.aaofii.com, (2008-10-14)

www.arabianbusiness.com, *Misused murabaha hurts industry*, 2008-02-01 (2008-10-20)

www.avanza.se, (2008-10-19)

www.fi.se, (2008-10-18)

www.fsa.gov.uk, (2008-10-15)

www.fsahandbook.info/FSA/html/handbook/, *FSA Handbook*, (2008-10-23)

www.ifsb.org, (2008-10-04)

www.islamic-bank.com, (2008-10-06)

www.jak.se, (2008-10-23)

www.sr.se/cgi-bin/ekot/artikel.asp?artikel=2225240, *Islamsk bank kan öppnas i Sverige*, 2008-08-01, (2008-09-15)

www.swedbank.se/sst/www/inf/out/fil/0,,563337,00.pdf, *Bo-ekonomen*, (2008-10-20)